ЧЕПИНО.

(Едно българско краище въ севѣро-западнитѣ расклонения на Родопскитѣ Планини).

Отъ Хр. П. Константиновъ.

I. Землеописенъ очеркъ.

Въ сѣвернитѣ расклонения на западнитѣ Родопи, тамъ дѣто тѣ се скопчватъ съ Рилскитѣ Планини, 4 часа на югъ отъ Пазарджикското поле, лежи краището, което още отъ старо врѣме се зове Чепино[1]), и което, ако и малко извѣстно[2]), въ послѣдньо врѣме е станжло доста интересно, поради положената тукъ основа за докарвание въ народно самосъзнание българитѣ отъ мохамеданско вѣроисповѣдание и въвеждането между тѣхъ българската книга и писмо.

Чепино лежи на пжтя, който отъ Татаръ-Пазарджикското поле води за въ Разлога (Македония) и Бабекъ (часть въ Македония, часть въ Тракия). Часть отъ това краище е поле — Чепинско-поле, — а по́-голѣма часть е планински мѣста, покрити съ гори. На длъжь, отъ истокъ къмъ западъ (отъ Баташкото блато до колибитѣ св. Петка) Чепино държи 7 часа ходъ[3]), а на шпрь отъ сѣверъ къмъ югъ (отъ пл. Каркария до пл. Сютькя) 6 часа. На юго-западъ граничи съ краището

[1]) За произхода на названието Чепино, гл. „Cesty po Bulharsku, 350, а за образуванието на това краище вижъ Географико-Историко-Статистическо описание на Татаръ-Пазарджикската кааза, отъ Ст. Захариевъ, 1870, стр. 64. Книжката на Ст. Захариевъ е вече рѣдкость, зарадъ това прѣвеждаме тукъ прѣданието, относително образуванието на разгледваната тукъ покраина. „Старитѣ прѣдания доказватъ за Цѣпина, че това мѣсто дълбоко прѣди много вѣкове било езерю, та отъ нѣкой подземенъ огънь, или силна трѣсавица, раздѣлилъ се ржтътъ, дѣто е на устието на проходътъ и дѣто и сега истичатъ Цѣпинскитѣ рѣки. Като се излела на езерото водата въ полето, издавила много села и извлѣкла толкова си камънье, щото отъ тогава и до днесь се прѣкарватъ камънье за разни потрѣбности и не ще да се свършжтъ никогашъ.“

[2]) За Чепино до сега е писано по нѣщо въ Географико-Историко-Статистическо описание на Татаръ-Пазарджикската кааза съ една харта и таблица на различни стари паметници. Съчинено отъ Ст. Захариевъ, Татаръ-Пазаржичининъ. 1870.
Соф. Пер. Спис. VIII, 76—94. XI, 19—31.
Журналъ Министерства Нар. Просвѣщения за 1882 год.
В. „Марица“ IV. 310. 6.
Вѣстникъ „Напрѣдъ“ година III. Брой 35—37. Пжтописни бѣлѣжки.
„Cesty po Bulharsku“. Стр. 339—346.
Вѣстникъ „Пловдивъ“. Год. IV. Бр. 26.

[3]) Тукъ разстоянията измѣрватъ по часове, чрѣзъ срѣденъ ходъ съ товаренъ конь.

Разлогътъ[1]), на югъ съ краището *Бабекъ*[2]) или *Бабешкитѣ-колиби,* на юго-истокъ съ краището *Доспатъ*[3]), на истокъ съ *Баташкото Блато* или *Бугата,* на севѣръ съ *Каркария* и *Милюви-скали,* които се издигатъ като висока прѣграда между Чепино и Пазарджикското поле, и на северо-западъ съ пл. *Алабакъ* и *Бѣлювския Балканъ.*

Споредъ свѣдения събрани отъ вѣщи хора изъ селата Баня и Каменица границитѣ на цѣлото краище сѫ слѣдующитѣ: *Баташкото Блато,* което дѣли Баташкото поле на двѣ половини: источна и западна; първата спада въ землището на Батакъ, а втората въ Чепино и ѭ владѣѭтъ источнитѣ Чепински села: Дорково, Костандово и Ракитово; отъ блатото, границата прѣсича полето чакъ до политѣ на голата планина *Кара-Чумакъ,* вододѣлъ на Баташката р. *Стара-Рѣка* и на Дьовленската рѣка *Домузъ-Дере;* отъ тамъ се обрѫща въ севѣро-западна посока, минува прѣзъ гора *Семиза,* отива до гора Пашино-Бордо (въ русската карта погрѣшно е отбѣлѣжено *Пишино-Боръ),* отъ дѣто се възвива въ юго-западно направление прѣзъ Жалова-Нива до гл. Сютькя, вододѣлъ на горнитѣ притоци на Дьовленската рѣка и деснитѣ притоци на рѣката, която прѣзъ с. Баня влиза въ Чепинското поле; отъ Сютькя, границата минува прѣзъ г. г. *Юртя* и *Пещо* (тукъ има много чаркове за дъски, има и развалини отъ староврѣмски крѣпости, обрасли съ гори, дѣто се въдѭтъ диви кози), прѣсича р. Гранчарица, по течението на която има развалини отъ крѣпости, и дохожда до Ехлово (пасбище за яловитѣ говѣда на с. Баня), мѣстность отъ около 200 дюлюма *ливадякъ,* обиколена отъ сѣкждѣ съ гѫста гора; отъ тамъ границата се обрѫща въ севѣро-западна посока къмъ пл. Крастово, гранична точка между Южна-България и Турция, дѣто сѫ распръснѫти до 50 колиби отъ Бабекъ, и слѣдва по граничната линия прѣзъ пл. пл. Велица и Аврамово, населени съ колиби, *Куртово,* около което сѫ распръснѫти до 100 каракачански колиби, и отива до голата планина Семеря, гранична точка и вододѣлъ на Лѫжанската р. *Луковица,* на Якорудската р. *Черна-Мѣста,* на Бѣлювската р. Яденица и на Сестримската рѣка; отъ тамъ Чепинската граница напуща границата между

---

[1]) Гл. Пѫтни бѣлѣжки за шесть-дневното Разложко царуванье прѣзъ 1878 година отъ Хр. Ив. Д—въ.

[2]) Това краище е все колибакъ. Завзема голѣмо пространство отъ самъ и отъ татъкъ границата между Южна-България и Турция и има около 3.000 колиби распръснѫти на малки и голѣми колибаци. Населението е все помашко. Поминува се повече съ скотовъдство. Срѣдището или свърталището на Бабешкитѣ колиби е селото Бабекъ, лежаще 2 часа задъ границата. Тамъ е общинското управление, джамията, имамътъ и агата, който управлява краището. Помацитѣ въ това краище сѫ толкова свързани помежду си съ поминъчни, родственни и вѣроисп. връзки, щото и самата граница, начъртана отъ Евр. Коммисия, възъ основание на Берлинския Договоръ неможа да разцѣпи краището и повечето колиби, които спадатъ отъ самъ границата, се управляватъ отъ Бабекъ, плащатъ данъкъ и даватъ войска Турции.

[3]) Краището Доспатъ има около 12 села и колибаци. Срѣдището имъ е селото Доспатъ. То цѣло е задъ границата на югъ отъ Батакъ.

Южна-България и Турция и по сѣверо-източна посока прѣзъ дола *Юнъ-Долъ* се въскачва на върха Арабъ-Чалъ, вододѣлъ на Бѣлювската рѣка и рѣката Ели-Дере, върви по сѫщия вододѣлъ прѣзъ Катранъ-Чукуръ, Чилекъ-Тепе, Сухарварь, Лабакъ-Яйласѫ, Крушумъ-Тепе, Алабакъ, прѣзъ *Юручкитѣ Гробища,* прѣзъ остритѣ скали називаеми *Фенерятъ,* Дълбоката-Прѣслупъ, прѣзъ Милюви-Скали, прѣсича рѣката Ели-Дере, въскачва се на Каркария, отъ дѣто зема югоисточно направление прѣзъ върха *Еледжикъ,* отъ дѣто слиза пакъ въ Баташкото поле и влиза въ Баташкото Блато *Бýгата.*

Границитѣ на Чепино сѫ очертани подробно и въ слѣдующия общъ документъ на всичкитѣ села[1]), що го населяватъ и които села сѫ били вакуфъ на нѣкой-си паша Едирнелия, комуто били посветени отъ Султанъ-Сюлеймана. Рѣчениятъ документъ е прѣведенъ и на български, по случай на поземелния процесъ между Каменчанье и Коровчанье отъ една и Бѣловчанье отъ друга страна, и благодарение на добрината на любознателния Каменски житель г-на Ст. Масларова, можахме да се здобиемъ съ единъ прѣписъ отъ прѣвода и да го помѣстимъ тукъ.

Документътъ гласи така:

„Граниченъ Актъ“ (Худутнаме).

На селата Коровá, Каменица, Баня, Ракитово, Костандово и Дорково[2]), които сѫ отъ вакуфитѣ на умрѣлия въ Цариградъ покойни Султанъ Сюлейманъ Ханъ.

На селата К. К. Б. Р. К. и Д. (Корово, Каменица, Баня, Ракитово, Костандово и Дорково), находящи се въ Чепинската Нахия, Татаръ-Пазарджишка Околия, които сѫ посветени (вакуфирани) за имарета (благодѣтелно завѣдение), понеже границитѣ имъ сѫ прилѣпени едни къмъ други, то пристѫпи се за опрѣдѣлението на границитѣ имъ, както слѣдва.

Границата започнува първо отъ Чайлякъ-Тепе, която се намира до Лабакъ-Айлагѫ къ сѣверната страна на с. Корово, отъ дѣто гледащецъ къмъ юго-западъ слиза нанадолѣ до Катранъ-Чукуръ; отъ тамъ като отива до два мила (два пѫти на около 2.500 аршина), стига на една голѣма рѣка (Яденица и Марашъ-Дере); отъ тамъ върви нанагорѣ къмъ сѫщата страна и срѣща течението на водата, и като отива около два мила мѣсто отъ Марашъ-Дереси стига на Хасанъ-Мандрасѫ, която се намира въ Каинлѫкъ-Тепеси; отъ тамъ пакъ като отива

---

[1]) Всичкитѣ Чепински села иматъ единъ общъ документъ за земята, която испърво сѫ владѣяли заедно. Пó-послѣ сѫ раздѣлили землището на 6 части съ особенни граници и имъ била издадена книга *дѣленица.* Обаче, когато се случи поземеленъ споръ съ нѣкое село вънъ отъ Чепино, основаватъ се на общия документъ, а не на *дѣленицата.* Освѣнъ това документътъ, подъ името дѣленица е скритъ отъ Лѫжанчанье, за да не би да изгубѭтъ землището си, което нѣкога е било частно, а не общинско.

[2]) Тукъ не се споменува Лôжанье, защото въ старо врѣме то не е било село, а чифликъ на нѣкой землевладѣлецъ, слѣдъ смъртьта на когото земята била откупена отъ работницитѣ.

още, около два мила, стига на Яйлака, нарицаемъ Хаджи Мустафовъ; по-нататъкъ отива на Юрухъ-Яйласѫ, който се намира надъ Айгѫръ-Чукуку, отъ дѣто стига на Канлѫ-Бунарь, който се намира край пѫтя; отъ тамъ достига на Фучу Мандрасѫ . . . . (непрѣведени неясности . . . .).

Плаща правото на Яйлака, както сѫ изложени (?) по на равна половина; а отъ тамъ върви около четире мила право къмъ западната страна на Тунеръ-Бурну . . . . називаемъ . . . . Силахи . . . . стига на Гюмратлѫ Дереси, отъ дѣто по сѫрта . . . . като върви доста, стига въ Крастова, което го наричатъ Юрюклеръ-Чалъ и което е отъ Вакуфа; на нагорѣ върви малко къмъ сѫщата посока и стига въ Яйлакъ *Тирле,* който яйлакъ е отъ Вакуфа; отъ тамъ пакъ по сѫщата посока върви на надолѣ стига на Ялия-Нам-Юрюкъ-Юрду, називаемъ Сюткья, което тоже е отъ Вакуфа; отъ тамъ гледащецъ къмъ истокъ върви, до едно врѣме, ще стига на Браза-Аланѫ и то е отъ Вакуфа, отъ дѣто влиза на ракитовската граница и се достига на Шахѫнъ-Каяси. Отъ тамъ стига на яйлака називаемъ *Чемрене,* отъ тамъ на яйлака *Сеферджа,* отъ тамъ на *Юлу-Йолъ* (голѣмия пѫть), отъ дѣто прѣзъ голѣмия пѫть стига на Енгечъ-Дереси, отъ тамъ достига на Юрюклеръ-Джамисѫ находящъ се въ Батакъ и отъ тамъ стига на камъка, който е приложенъ по пѫтя за граница, отъ тамъ върви по пѫтя колко едно хвърлянье съ лѫкъ (биръ акъ атѫмъ) стига на камъка находящъ се въ пѫтя като слизащъ отъ Бей-Бунарѫ и който камъкъ съставлява за граница приложенъ отъ непаметно врѣме, отъ дѣто по сѫщия пѫть ходи нѣколко и стига на мѣстото при влизането на *Чамлѫка,* въ което мѣсто има приложенъ камъкъ; отъ тамъ стига на яйлака називаемъ на *Тукмакъ Хасанъ Намъ Юрюкъ Яйлагѫ;* отъ тамъ стига на *Кемикли-Тепе* а отъ тамъ на *Новодѣлие* а тамъ на *Каркария-Бунарѫ,* отъ тамъ на *Калчеша* отъ тамъ на Кузгунъ Каясѫ, отъ тамъ на Голагалѫ (Голецъ)[1]) и отъ тамъ стига на дерето (реката) називаема Елли-Дере, а отъ тамъ като прѣсича казаното дере, стига на *Ески-Кешишликъ,*[2]) отъ тамъ стига на сѫрта називаемъ *Каливро* и отъ тамъ на Вѣтрени Яйлагъ; отъ тамъ стига на мѣстото називаемо Иланжа, което мѣсто е граница или край на Корово; отъ тамъ отива нѣколко врѣме по баиря и стига на *Бусакъ-Яйлагѫ,* който яйлакъ принадлежи на село Корово; отъ тамъ стига въ баиря називаемъ Езерище и отъ тамъ стига на Даржѫа-Манджасѫ на мѣстото називаемо Лѣска, което е отъ вакуфа и отъ тамъ стига на . . . .

---

[1]) Дорковци наричатъ тази мѣстность *Голакатъ.*

[2]) Вѣроятно *кешишлемето,* за което Ст. Захариевъ расправя на стр. 15 отъ описанието на Т. П. Каза.

и отъ тамъ стига на Ликова-Мандра[1]) находящи се въ Каилджа, което е тоже отъ Вакуфа; отъ тамъ стига на Папрадинъ[2]) и отъ тамъ на сжрта називаемъ Куикълъ[3]) и отъ тамъ опира пакъ до Лабакъ-Айлагж, отъ дѣто се и почна границата.

Настоящиятъ прѣписъ е снетъ отъ едно автентично обгербовано худутнаме, първообразно, на което е пазено въ казания по-горѣ екваѳъ и е вѣрно съ първообразното. 1 Шевалъ Мюхяремъ 1068 год.

Подписъ нечетимъ
Печатъ нечетимъ
На гърба Каидитѣ.

Книга на село Костандово отъ Вакуѳитѣ на умрелия въ Цариградъ покойни Султанъ Сюлиманъ Ханъ Околия . . . . нахия Чепене село Костандово прѣвързано на сжщата нахия.

Надолу слѣдва за данъцитѣ, на сѣко едно село и е опрѣдѣлено по колко даждие е трѣбало да плаща сѣко село.

II. Горо и водоописателенъ прѣгледъ.

Както се каза и по-горѣ, по-голѣмата часть отъ Чепино е планинска мѣстность по сѣверната страна на сѣверозападния Родопски гребенъ (Доспатъ-Дагъ), отъ дѣто се спущатъ нѣколко зжба, та единъ се протака между Баташкото блато и Чепинската равнина, другъ се скопчва съ Рилскитѣ планини между Разлога и Чепино, а останжлитѣ се губжтъ въ полето. Сѣверната прѣграда на Чепино се образува отъ двата казани горѣ зжба, които се продължаватъ: първиятъ въ сѣверозападна, а вториятъ въ сѣвероисточна посока и се доближатъ въ процѣпа, отъ дѣто Чепинскитѣ води се изливатъ въ Пазарджикското поле.

Отъ хълмоветѣ, що допиратъ самото поле, най-извѣстна е *Стражата,* която загражда сѣверната часть на срѣдното Чепинско поле. Тоя хълмъ е най-ниската часть отъ планината, що се спуща отъ върха Каркария и надъ Дорково се казва *Метоятъ,* дѣто сж развалинитѣ отъ крѣпостьта Τζεπαινα[4]). Източнитѣ бърдчини на Стражата се спущатъ къмъ Дорковската равнина, западнитѣ (Драганица) до нѣкждѣ се мижитъ отъ рѣката Ели-Дере, а пó надолѣ срѣщу село Каменица се възбиратъ и между тѣхъ и рѣката се образува дѣсната страна на Коровската равнина.

Отъ който върхъ или бърдчинка и да погледнемъ Чепинското краище, то равната му часть или полето ни прѣдставлява

[1]) Въ документа е написано Ликой Мандрасж, а Коровци го наричатъ Млѣковица. Тази мѣстность се намира въ землището на с. Корово.
[2]) Мѣстностьта *Папратно.*
[3]) Единъ остъръ върхъ отъ една гора.
[4]) Cesty po Bulharsku.

една градина, оградена съ гористи хълмове и напоявана отъ нѣколко рѣчички, които като се съберѫтъ въ една при село Корово, образуватъ пó голѣма рѣчка, която отъ село Корово надолу тече между високо стръмни брѣгове и си пробива пѫть между *Милюви-Скали* и *Каркария* за въ Пазарджикско поле. Едно пò подробно очъртание на водитѣ що текѫтъ низъ Чепинската котловина, не ще да е безинтересно за бѫдѫщитѣ съставители на пó обширна отечественна география; но прѣди това ще расправимъ нѣщо за Чепинското поле.

Това плодородно поле, може да се раздѣли на три части: източна, срѣдня и западна. Източната и западната сѫ продълговати отъ сѣверъ къмъ югъ, а срѣдната е такава отъ истокъ къмъ западъ и съединява първитѣ двѣ, както летвата пръчка на буква Н съединява двѣтѣ прави пръчки. Източната часть държи вдлъжь 3 часа отъ политѣ на Каркария надъ село Дорково, до политѣ на *Пашино-Бърдо* при село Ракитово; на ширь тя намѣстѣ има 1 часъ, намѣста $^3/_4$, $^1/_2$ и пó-малко. Западната часть държи вдлъжь, тоже отъ сѣверъ къмъ югъ, приблизително 3 часа, отъ село *Корово* до село Баня. Срѣдната частъ има дължина отъ истокъ къмъ западъ до 3 часа; на ширь тя е по широка отъ първитѣ двѣ. Въ източната часть лежѫтъ селата: Дóрково, Костандово и Ракитово, въ западната — Баня, Лѫжанс, Каменица и Коровô; въ срѣдната часть изгледва като че на източния ѝ край лежи Костандово и за това турското правителство е прѣименувало това село въ официалнитѣ книжа *Орта-Кьой = Срѣдно-Село;* ала землището на срѣдната часть или на срѣдното поле е притѣжание не само на Костандовенье, но и на Ракитовенье, Лõжаньенье и Банянье.

Източната страна на срѣдньото Чепинско поле е пó-разширена отъ колкото западната. Срѣдньото Чепинско поле се загражда отъ къмъ сѣверъ съ отрѫгитѣ на Стража а отъ къмъ югъ — съ тия на Бусака и Селце; къмъ западъ то се стѣснява, дѣто Стражата и Бусакътъ се доста доближатъ; къмъ истокъ то се расклонява на двѣ втоки: севѣроисточна къмъ Дорково и югоисточна къмъ Ракитово.

Както се каза, Чепинското краище а особенно пó-ниската му западна часть се мие отъ много рѣчички. Та и рѣчичкитѣ и долчинкитѣ отъ източната и срѣдната части на полето се стичатъ въ рѣката, що протича въ западната часть, и която сега ще разгледваме отъ най горнитѣ ѝ притоци низъ Доспатскитѣ върхове до вливанието ѝ въ Марица, между полскитѣ села *Ковачово* и *Злокученье*, малкò на югоистокъ отъ с. *Бошуля*.

Главната Чепинска рѣка има началото си отъ Доспатскитѣ върхове — вододѣлътъ на Марица и Мѣста — отъ водитѣ що се сливатъ низъ гора *Гранцарица* и низъ Доспатския върхъ *Чá-*

лътъ, та образуватъ рѣката *Алань-Дере*. Отъ тамъ надолу въ неѭ се вливатъ слѣдующитѣ долове и рѣкички:

Баллъкъ-Дере тоже истича отъ Доспатскитѣ върхове и подъ гората Грапчарица се влива въ Аланъ-Дере отъ дѣсно.

Ислямъ-Дере, Суванъ-Дере, Баллъкъ-Дере и *Лепеница* се набиратъ отъ водитѣ, що текѫтъ низъ височинитѣ на Доспатъ и *Сютькя* — вододѣлъ на Кричма и Чепинскитѣ води — сливатъ се по́-долу въ една рѣка, която на истокъ отъ гора Грапчари́ца се влива въ *Аланъ-дере* отъ дѣсно.

Грапчари́ца истича изъ планината *Елховоа*, прибира нѣколко притока отъ дѣсно и отъ лѣво, между които единъ голѣмъ, сливающъ се низъ пл. *Крастовоа* и половинъ часъ надъ колибитѣ Грашово, влива се въ *Аланъ-Дере* отъ лѣво.

Отъ събранитѣ до тукъ води, рѣката става по голѣма и приема название *Бистрица*.

Требетущица се набира низъ сѣверозападнитѣ ребра на *Сютькя*, минува прѣзъ гората *Баталачъ* и 15 мин. надъ колибитѣ Грашова се влива въ Бистрица отъ дѣсно.

Грашовското-Дере се стича отъ височината Старо-Грашово, тече прѣзъ колибакътъ Грашово и се влива въ Бистрица отъ лѣво.

Сребритското-Дере се набира отъ горитѣ подъ *Грашово* и се влива въ Бистрица отъ лѣво.

Студенско-Дере истича отъ пл. *Чадбара* и се влива въ Бистрица отъ дѣсно.

Сухи-Долъ се набира отъ пл. *Бурикювъ-Ваорхъ* и се втича отъ дѣсно въ Бистрица.

Голѣма-Рѣка се стича отъ пл. пл. *Аврамово* и Велница;

Стара-Рѣка иде низъ гората Шейтанъ;

Мала-Рѣка тече отъ кол. Фроловитѣ Колиби;

Тритѣ тия рѣки се събиратъ при *Дармушувитѣ-Ливади* въ една, която отъ тамъ надолу се зове:

Ябланица и приема до втичането ѝ въ Бистрица много притоци, отъ които по забѣлѣжителни сѫ:

Черно́тинъ-Долъ отъ лѣво, *Говну́ша* отъ дѣсно, *Лягуринското-Дере* отъ дѣсно, *Яруновско-Дере* (истича отъ мѣстностьта Усиливецъ и се влива въ *Ябланица* при *Яруново* до моста).

Отъ тамъ надолу р. Ябланица минува прѣзъ каменокътъ *Момина-Скала*, гдѣто споредъ едно прѣдание, въ старо врѣме стояла една мома[1]), и мостътъ Плосковъ-Мостъ; прибира още при *Плосковъ-Мостъ*:

---

[1]) И до сега има обичай, кога за първъ пѫтъ минува нѣкое дѣте прѣзъ Момина-Скала, подпиратъ го съ клечки, инъкъ щѣла да му се прѣтурва послѣ колата. Въ тая мѣстность ходѭтъ да берѫтъ малини.

Далбдкото-Дере, низъ което се сливатъ водитѣ отъ г.г. *Жилавецъ* и *Гергьова-Чоарква,* минува прѣзъ *Завратъ* и при мостътъ *Кемерътъ* се влива въ *Бистрица.*

До три минути ходъ отъ втичането на *Ябланица* въ *Бистрица,* влива се въ тая послѣдната при *Лепенския-Мостъ* рѣката:

Лепеница, която се набира низъ нѣколко дола по сѣвернитѣ ребра на *Сютькя* и *Чукура.*

Отъ тамъ надолу р. Бистрица, уголемена вече, минува прѣзъ *Желѣзникъ*[1]) и *Шуманова-Скала,* обръща се къмъ сѣверна посока между *Шуманова-Скала* и *Манчова-Лжка,* срѣщу която се вливатъ отъ дѣсно водитѣ отъ *Дѣдковъ-Потокъ, Башкувата-Чука* и *Палювитѣ-Ниви.* Срѣщу *Манчова-Лжка,* р. Бистрица се закълкатява и на завоятъ се образува *Радинъ-Виръ;* обръща се къмъ сѣвероисточна посока и тече между *Букова-Пладнишка* и *Кара-Мажерювътъ Междурѣкъ*[2]) при който прибира водитѣ отъ *Градишино-Дере,* сливающе се отъ другата, източната страна на *Гергьова-Чоарква;* прибира водата отъ *Малката-Чоарквица,* минува по край банскитѣ горещи извори, които оставатъ на дѣсно, въ политѣ на стръмната гора *Щарбиноа.* Малко по-долу отъ банитѣ мѣстность *Бистрица* промѣня името си на *Стара-Рѣка* и прибира водитѣ отъ

Кáтерово-Дере, водата на което се слива отъ падината *Столци* и се влива отъ лѣво, и

Шинишино-Дере, което минува по край поляната Гаганица и се влива отъ дѣсно.

Двата тия дола сж до самъ селото *Баня,* което остава на лѣво отъ рѣката. Отъ дѣсната страна на рѣката срѣщу селото, въ *Стара-Рѣка* се вливатъ водитѣ отъ:

Долътъ, който се стича отъ г. *Опóрата,* тече между старнищата *Дзадзюва-Курия* и *Журова-Курия* и се втича срѣщу циганската махала.

Като оставя селото, тая рѣка тече по край политѣ на горитѣ, що се издигатъ отъ дѣсно, минува прѣзъ селскитѣ градини и ливадякътъ *Варбеникъ,* образува по-долу най-голѣмия подъ с. Баня виръ, нарѣченъ *Кáчицата.* По-долу отъ *Кáчицата,* въ рѣката се вливатъ отъ дѣсно водитѣ отъ *Рóженъ-Долъ,* който се набира низъ горитѣ *Камикътъ, Курията* и *Надкраище* и низъ падината *Калинови-Ниви,* а още по-долу слѣдъ като измива брѣговетѣ на *Чуката,* прибира отъ дѣсно водитѣ отъ падината *Ханезица,* а отъ лѣво онѣзи отъ падината *Ламбантова-Курия,* обръща се къмъ севѣроисточна посока, та издалечава с. Лж-

---

[1]) На брѣга *Желѣзникъ* имало е издълбани кръстове върху скалитѣ. Когато руситѣ сж дохождали въ Чепино, ходили сж нѣколцина да гледатъ кръстоветѣ. Помацитѣ като отдавна вѣрватъ, че тамъ има пари и че може би нѣкога ще ги вдигнжтъ да копажтъ ангария исчукали сж кръстоветѣ въ 1881 год.

[2]) Рѣченъ островъ казватъ *междурѣкъ.*

жене, а послѣ се обръща къмъ това село и съ кжлката си образува *Завоя*, надъ който се спуща отъ къмъ югъ бърдото *Краище*.

Подъ селото *Лжжене*, въ Стара-Рѣка се вливатъ:

а) *Луковица*, която се стича низъ Аврамово—вододѣлъ на Мѣста и Марица — прибира доловетѣ отъ колибацитѣ *Пашовитѣ-Колиби*, *Св. Петка*, *Досювитѣ-Колиби*, *Шондрювитѣ-Колиби* и *Байрякстарскитѣ-Колиби*, минува по край минералнитѣ извори на западъ отъ Лжжане и се втича подъ селото въ Стара-Рѣка отъ лѣво.

б) *Матница*. Тая рѣка се образува отъ три:

1) *Малка-Матница*, която захваща изъ *Рáдулинъ-Долъ* и г. Брезье, прибира *Бачовица*, която тече низъ *Трошанъ* и *Бусака* — южна преграда на срѣдното Чепинско-Поле — и между *Костандово* и Лжжене се втича въ *Голѣма-Матница*.

2) Ракитовската *Стара-Рѣка*, която се стича отъ източнитѣ и южнитѣ граници на Чепинското поле, а именно отъ бърдата: *Сивякъ*, *Курията*, *Кулата*, *Картачъ*, *Папращица*, *Пóпина-Поляна*, *Пéтрово*, *Пашúна-Могила*, *Дроянтовица*, *Градóтъ*, *Ведричина-Могила*, *Кулата*, *Блатца* и *Бачовица*. Въ Ракитово прибира отъ дѣсно *Попинъ-Долъ*, който истича отъ чешмата *Димитровъ-Кладенецъ*, при пжтя отъ Батакъ за Ракитово прѣзъ *Картачъ*; прибира тамъ и *Долътъ* и *Пущовица*; на западъ отъ Ракитово прибира отъ лѣво *Герýщица*; отъ селото надолу Стара-Рѣка прѣсича южния край на източното Чепинско-Поле и западния на Срѣдно-Поле, та че на $^1/_4$ часъ къмъ западъ отъ *Костандово* при *Лоачето*[1]) влиза въ *Голѣма-Матнúца*.

3) *Голѣма-Матница*, захваща отъ *Баташко-Блато*, минува презъ Дорково и Костандово; на западъ отъ това село прибира *Воарбница*, *Стара-Рѣка* и *Малка-Матница*.

Двѣтѣ Матници се сливатъ при *Янкова-Рѣка*, отъ гдѣто надолу рѣката се казва *Матница*, тече прѣзъ полето на североистокъ отъ *Кушията* и при *Ливадяка* и нивитѣ *Драганица* влива се въ Банската *Стара-Рѣка*.

в) Каменската р. се стича низъ *Арабъ-Чалъ*, протича прѣзъ Каменица и се влива въ *Стара-Рѣка* отъ лѣво, срѣщу *Стража*.

Отъ тамъ надолу Стара-Рѣка мие до нѣйдѣ западнитѣ поли на *Стража*, прѣсича малкото *Коровско-Поле*, протича прѣзъ западния край на с. *Корово*, къмъ сѣверъ отъ което образува много лжки до исчезванието на полето и послѣ, като приема името *Ели-Дере*, зализа между скалисти и стръмни брѣгове, та че се възвива отъ сѣверна къмъ юго-източна посока до мѣстото, дѣто приема *Дрѣнова-Рѣка* отъ дѣсно; отъ тамъ надолу рѣката се възвива къмъ сѣверо-източно направление, просича естествената крѣпость на Чепинското краище между Милюви-Скали и

[1]) Лоака (Лжка) прави мн. ч. *лоаки* и *лоачье*.

Каркария и си пробива пжть между стръмнитѣ гори и каменаци, та влиза въ полето между приполскитѣ села Варвара и Ели-Дере, и между полскитѣ села Ковачово и Злокучане влива се въ Марица.

III. Географически, статистически, етнографически и поминъченъ прѣгледъ.

Краището Чепино спада въ Татаръ-Пазарджиското окржжие. Седемьтѣхъ му села: Баня, Лжжанье (по тамошния говоръ Лô-жанье) Каменица, Корово, Дорково, Костандово и Ракитово, въ турско врѣме се числѣхж къмъ южнитѣ села на Пазарджикската каза, наричани тогава *Яка́-Колу́*[1]). Подиръ освобождението, това краище бѣ причислено къмъ Пещерската околия, съставена повече изъ селата на Яка-Колу.

Селата Баня, Лжжанье и Каменица сж разположени на западния край на Чепинско-Поле, по политѣ на планината, която се спуща отъ севѣрозападния Родопинъ-Гребенъ (Доспатъ-Дахъ) и подъ разни казвания (Гранчарица, Крастова́, Куртово, Семерьтъ) се протака между Чепино и Разлога; Корово лежи въ севѣрозападната втока на Чепинското поле, въ западнитѣ поли на Стража, която се спуща отъ къмъ Карка́рия и стѣснява Чепинското поле на мѣста отъ 3—4 кил. или до полвинъ часъ ходъ, спорелъ тамошния начинъ за измѣрванье разстоянията; а Дорково, Костандово и Ракитово — на источния край на полето, по политѣ на планината, що се спуска отъ *Семиза* и се протака между Чепинското поле отъ една страна, и Баташкото Блато и Пещеря отъ друга страна.

Всичкитѣ села сж населени съ българе отъ мохамеданско и християнско вѣроисповѣдания. Прѣди освобождението, българо-христяне живѣяхж само въ Каменица (само христяне) и Ракитово (смѣсено). Сега има заселени българо-христяне и въ селата Лжжанье и Баня.

Първи какви-годѣ свѣдения за Чепино намираме въ описанието на Т. Пазарджиската кааза, отъ Ст. Захариева. За това краище тамъ е казано въ общи чърти така: „Цѣпина, ако и да се счислява на Яка-Колу, нъ понеже се отдѣлява на секадѣ отъ планини и прави едно особно окружие отъ седемъ села, които ще опишемъ и частно, нъ Цѣпина особно описваме. Простира се отъ северъ къмъ югъ 3 часа и отъ истокъ къмъ западъ $2^1/_2$ ч. и обема $7^1/_2$ четвероуголни часа, съ три рѣки и 850 кжщи съ 2800 жители турци и българе и 300 цигане".[2]) Пó-надолу

[1]) Гл. Захариевъ. 24. Цѣлата Пазарджиска каза е била распрѣдѣлена на три кола: Отлукъ-Кьой-Колу, Орта-Колу и Яка-Колу съ центрове въ Панагюрище, Вѣтренъ и Пещеря, гдѣто е имало забите или подуправители, подвластни на Пазарджикския мюдюринъ.

[2]) Захариевъ 27, 28.

слѣдва кратко описание на селата, съ указание на разстоянието имъ едно отъ друго и отъ града Пазарджикъ, числото на кѫщята, жителитѣ, джамиитѣ, училищата, банитѣ и пр.

До колкото знаемъ свѣденията на Захариева относително числото на кѫщята и жителитѣ сѫ черпени отъ самаго него на самото мѣсто и можемъ да ги смѣтаме за достовѣрни при сравнителното изучване движението на населението въ онзи край. Подиръ Захариевитѣ свѣдения, които сѫ събирани прѣди 1870 год. намираме статистически данни въ равнитѣ областни календари (рузнамета) на Одринската область; но тѣ сѫ събирани по доста легкъ начинъ, така щото всѣка опора на тѣхъ е безполѣзна. По-сигурно можемъ да се основаваме на статистическитѣ данни, събрани ако и набързо и безъ по́-подробни опѫтвания отъ румелийското правителство, чрѣзъ окрѫжнитѣ управители, околийскитѣ началници и кметоветѣ прѣзъ 1880 г.[1]) Споредъ тая статистика въ седемьтѣхъ Чепински села е имало прѣзъ 1880 год. въ 1212 кѫщи, 1367 домакинства, 7363 души жители (3218 м. 4145 ж.) отъ които 5112 (2074 м. и 3038 ж.) българе-мохамеданци, 1643 (869 м. 774 ж.) българе-християне мѣстни, 97 (47 м. 50 ж.) българе-христяне прѣселенци отъ други мѣста и 511 (228 м. 283 ж.) цигане. Българе-мохамеданци или помаци не е имало никога само въ Каменица; българе-христяне мѣстни е имало само въ Каменица и Ракитово. Прѣселенцитѣ българе сѫ всичко 20 семейства (8 въ Баня, 6 въ Каменица, 4 въ Корово и 2 въ Ракитово). Прѣселенцитѣ въ Корово или погрѣшно сѫ записани, или пъкъ приврѣменно сѫ се намирали тамъ, когато сѫ се събирали свѣденията, тъй като въ това село прѣзъ 1887 год. нѣмаше ни единъ българо-християнинъ заселенъ, па Коровци сѫ здумани и за напрѣдъ да недопущатъ християнинъ въ селото имъ. Румелийската статистика отъ 1880 год. е първото официално издание, въ което изрично се казва въ една забѣлѣжка, че жителитѣ въ Пещерскитѣ села: „Форцово, Дорково, Баня, Костандово, Ракитово, Осеново, Лѫжданé и Корово, забѣлѣжени подъ стълпа „турци“ сѫ българо-мюслюмане“[2]). До тогава въ официалнитѣ статистики си личили като „турци“ всичкитѣ българе отъ мохамеданско вѣроисповѣдание.

Споредъ румелийската статистика отъ 1-й Януарий 1885 г. въ началото на неѭ година въ Чепино е имало 1588 кѫщи, 3 дюкяня подъ кѫщни покриви и 90 дюкяне отдѣлно отъ кѫщята (всичко сгради 1681), 1781 домакинства съ 8774 души жители (4363 м. 4411 ж.) отъ които 2070 (1087 м. 983 ж.) бъл.

---

[1]) Официална статистика на източно-румелийското население. Пловдивъ 1880.

[2]) Пакъ тамъ. 71.

[3]) Въ тая статистика мохамеданцитѣ жители въ Чепино фигуриратъ въ графата „турци“. И на друго мѣсто е споменѫто за такъва крупна погрѣшка въ румелийската статистика отъ

хр., 6041 (2918 м. 3123 ж. бълг. мох.) 622 (330 м. 292 ж.) циг. мох. 1 евреинъ и 40 (27 м. 13 ж.) гръци христ.[1]) Отъ цѣлото число на жителитѣ 134 (88 м. 46 ж.) сѫ били родени въ други общини на сѫщия окрѫгъ, 31 (16 м. 15 ж.) сѫ били родени въ Княжество България и 90 (49 м. 41 ж.) въ Турция.[2]) Повече отъ 8% отъ жителитѣ (696 д. = 629 м. 67 ж.) сѫ били грамотни. По вѣроизповѣдание 2112 (1112 м. 1000 ж.) сѫ били православни, 6661 (3250 м. 3411 ж.) мохамеданци и 1 израилтянинъ. Намираме 38 (22 м. 16 ж.) турски поданници и 18 (9 м. 9 ж.) български; всички други сѫ били румелийски туземци.[3])

Ако земемъ за точни тѣзи двѣ румелийски статистики отъ 1880 и 1885 год. — за което впрочемъ не трѣбва много да бързаме, тъй като първата е събирана на бърза рѫка и не отъ нарочно натоварени лица, а при втората мохамеданцитѣ не сѫ давали точни свѣдения, едно отъ простотия друго отъ фанатизъмъ и още, че самата Порта не потвърди закона за гражданското състояние — сградитѣ[4]) въ селата сѫ се уголѣмили въ продължение на 5 год. съ 479, домакинствата или семействата сѫ порасли съ 414 и жителитѣ съ 1411 (бълг. мох. съ 229, бълг. хр. съ 330, циг. мох. съ 111, гр. хр. съ 40 и евр. съ 1). Бълг. мохамеданци не е имало пакъ само въ Каменица; бълг. христ. не е имало при прѣброяванието само въ Лѫжанье и Костандово. Тукъ трѣбва да отбѣлѣжимъ, че до 1-й Ян. 1885 год. или 8 мѣсеца прѣди съединението на Южна България съ севѣрна, никакво значително прѣселвание не е ставало, нито пъкъ българе изъ Македония сѫ ламтѣли да се заселватъ въ Чепино.

Пó-поредъчно и пó-точно е прѣброяваньето направено на 1-й Януарий 1888 год.[5]) Тая е първа статистика за Южна-България, подиръ съединението. Цифритѣ за Чепино трѣбва да сѫ пó-вѣрни, тъй като въ помашкитѣ села между прѣброителитѣ е имало и българо-мохамеданци, та помацитѣ не сѫ се до тол-

---

1-й Ян. 1885 год. (С. П. Сп. XXIII — XXIV. 662) въ отношение помацитѣ въ Рупченската околия, които тоже сѫ показани като турци. Пó-лани единъ отъ директоритѣ на бившата Ист. Румелия оправдаваше тая погрѣшка съ обстоятелството, че каквито сѫ се казвали жителитѣ, такива ги сѫ писвали прѣброителитѣ и че споредъ тогавашното положение на работитѣ правителството неможало освѣнъ да ги впише за такива въ статистиката; обаче въ общата вѣдомость която щѣла да бѫде напечатана слѣдъ излизанието на шестьтѣ книги за 6-тѣхъ окрѫжия, щѣло било да бѫде отбѣлѣжено както въ статистиката отъ 1880 г. че турцитѣ отъ Рупчосската и часть отъ Пещерската околия били *помаци,* т. е. българе мохамеданци.

[1]) Въ Чепино нѣма ни единъ заселенъ гръкъ. Показанитѣ тукъ гръци или сѫ Пещерски цинцаре-гъркомане или пъкъ каракачане, които сѫ се намѣрили въ Чепино при прѣброяванието. Евреинътъ е билъ дюкенджия отъ Пазарджикъ.

[2]) Въ това число влизатъ прѣселенцитѣ и врѣменно прѣбивающитѣ въ Чепино българе занаятчии изъ Разлошко и Неврокопско, каракачанетѣ и цариградскитѣ молли и софти, що постоянно забикалятъ селата. Най-много хора изъ Турция е имало въ Каменица (21 м. 20 ж.) и Ракикитово (12 м. 1 ж.)

[3]) Резултати отъ прѣброяванието населението въ Източна Румелия, на 1885, Януарий 1. Книга II. Татаръ-Пазарджиски окрѫгъ.

[4]) За воденицитѣ, тепавицитѣ, бичкиитѣ и мандритѣ нищо не е казано въ статистикитѣ.

[5]) Резултати отъ прѣброяванье на населението въ Сѣверна и Южна България на 1-й Януарий 1888 година. Книга XIX. Т. Пазарджикски Окрѫгъ.

козъ стѣснявали при даванието на свѣденията. Едничкото, на което нетрѣбва да даваме вѣра въ тая статистика, е възрастьта на мжжкитѣ. Помацитѣ сж прѣдпочитали да се казватъ пó-млади и пó-стари отъ роковата за тѣхъ 20 год. възрастъ, съпрежена съ умразния за тѣхъ воененъ наборъ.[1]) Достатъчно е да се убѣдимъ за това отъ нѣколко само цифри. Въ най-голѣмото село Баня 167 момчета сж се казали отъ 10 до 15 год. възрастъ; 61 отъ 15 до 20 год. само 45 отъ 20 до 25 год. (женски на сжщата възрасть 102) 86 отъ 25 до 30; 66 отъ 30 до 35; 82 отъ 35 — до 40.[2])

Споредъ тая статистика, на 1-й Януарий 1888 год., въ Чепино е имало 1675 семѣйства съ 8621 души жит. (4275 м. 4346 ж.) отъ които 2360 (1239 м. 1121 ж.) православни (между които 15 гръци и 3 бошнаци) 6269 (3049 м. 3220 ж.) мохамеданци (въ това число влизатъ 22 м. 14 ж. отъ турска народность и 113 м. 96 ж. цигане) и 12 (7 м. 5 ж.) израелити. Прѣзъ врѣмето на прѣброяванието отсжтствували сж 7 души, показани като турце. Сега намираме и пó-голѣмъ % грамотни а именно 1342 (923 м. 419 ж.).

Населението въ продължение на три години е намалѣло съ 153 души (88 м. 65 ж.), вслѣдствие прѣселяванието на голѣмата часть отъ с. Лжжанье, по подстрѣкателството на Хаджи Хатипа[3]). Домакинствата намираме пó-малко съ 106, но това ще да е погрѣшка. Домакинствата или семѣйствата не сж намалени въ такъвъ размѣръ, но вижда се неопитнитѣ прѣброители помаци сж смѣтали по за едно домакинство, събранитѣ по нѣколко семѣйства въ една кжща, слѣдъ поразителния пожаръ въ с. Лжжанье прѣзъ пролѣтьта въ 1887 год. Числото на българо-християнетѣ е увеличено съ 271 (133 м. 138 ж.). Въ чисто мохамеданското до 1-й Януарий 1885 год. село Лжжанье намираме вече 77 новозаселени бълг. христ. (41 м. 36 ж.) на мѣстата на изселившитѣ се мохамеданци. Споредъ частни свѣдения, часть отъ новозаселенитѣ сж изъ съсѣдното село Каменица и часть отъ пограничнитѣ Разлошки села. Въ Баня намираме тоже заселени християне. Бъл. мох. сж намалени съ 13 (4 м. 9 ж.) а циганетѣ съ 413 (217 м. 196 ж.) души. Тукъ има погрѣшка въ статистиката. Циганетѣ необичатъ да се прѣселяватъ въ Азия; още пó-малко може да се прѣдполага подобно нѣщо за Чепинскитѣ цигане, които иматъ добъръ поминъкъ, въ сравнение съ сънародницитѣ имъ въ другитѣ краища. Прѣселенитѣ мохамеданци сж безъ друго помаци, а при прѣброяванието циганетѣ сж писвани за помаци, понеже говорjжтъ по-

---

[1]) Чепинскитѣ помаци и въ турско врѣме сж се отклонявали отъ военната повинность.
[2]) Резултати отъ прѣброяванье и пр. Кн. XIX. 77, 87.
[3]) Това първо прѣселвание изъ Чепино е въспѣто въ една пѣснь.

вече български, отъ колкото цигански[1]). А че тукъ е имало и умишленна работа отъ страна на помацитѣ прѣброители за да прѣдставѭтъ цифрата на помацитѣ по́-голѣма, не ще никакво съмнѣние.

Евреитѣ сѫ се повишили на 12 (7 м. 5 ж.) и ако и да се считатъ Пазаржишки жители, установени сѫ за постоянно въ село Баня и сѫ отворили още нѣколко манифактурни дюкянье и правѭтъ размѣнна търговия.

Въ Чепино невиждаме видна разлика въ численностьта на мѫжкитѣ и женскитѣ, както въ другитѣ Родопски краища, на пр. Ахѫ-Челеби и Рупчосъ, дѣто женскитѣ значително надминуватъ числото на мѫжкитѣ. Причината е отъ една страна, че Чепинцитѣ неходѭтъ далечъ и неизоставатъ въ странство; отъ друга страна, помацитѣ сѫ избѣгвали и въ турско врѣме, както и сега военната повинность.

Слѣдъ тоя общъ прѣгледъ, пристѫпваме къмъ единъ прѣгледъ на всѣко село отдѣлно, като започнемъ отъ с. Баня, религиозенъ и образователенъ центръ на Чепинското краище.

Баня. Това село е най-голѣмо отъ всичкитѣ Чепински села. Наричатъ го още *Чепинска-Баня* и *Баня-Чепино* за отлика отъ други недалечни села, съ сѫщото наименование, поради топлитѣ имъ извори (въ Разлогъ, Самоковско, Рупчосъ и др.). То е расположено на една живописна равнинка, вдадена къмъ югозападния ѫгълъ на Чепинското поле, отъ дѣто Стара-рѣка, уголѣмена вече отъ многото планински притоци си пробива входъ въ полето.

Селото Баня е расположено отъ лѣвата страна на рѣката, близо до самия проходъ, що води отъ Чепинското поле за къмъ краищата Разлогъ и Бабекъ, въ политѣ на падината *Дѣлове* и бърдата *Габерътъ, Столци, Силюва-Скала, Пухалъ, Голѣми-Скали, Гаганица, Джинуви-Круши* и *Лизувачка,* пѣтьтѣхъ отъ които се спущатъ отъ къмъ сѣверо-западъ, а послѣднитѣ три отъ къмъ югъ. Отъ къмъ страната на минералнитѣ извори, селото допира до поляната *Цукурюва-Грокя* и до селскитѣ гробища, които сѫ само на едно мѣсто отъ въвеждането на мохамеданството между Чепинскитѣ българе; долниятъ край на селото граничи съ старитѣ (християнскитѣ) гробища, които сѫ уравнени вече и прѣобърнати на ниви, и съ *Пулювитѣ-Ниви* до *Пухалъ;* отъ дѣсно на рѣката, срѣщу селото, втича се въ Стара-Рѣка долътъ, който се набира отъ гората *Опдрата* и протича между *Дзадзова-Курия* и *Джурова Курия,* расположени срѣщу селото.

[1]) Въ повечето Родопски краища, циганетѣ сѫ забравили матерния си езикъ и говорѭтъ само български. (Ср. Соф. Пер. Сп. XXIII — XXIV. 663.

Пѫтятъ, що минува отъ тука за къмъ Македония, е само единъ до нѣкѫдѣ. Далеко отъ селото се раздѣля на два клона, отъ които единътъ отива за Бабешко прѣзъ Фрогово и другия — за Разлога прѣзъ Якоруда.

На западъ отъ селото се разстила едно високо бърдо, което по различнитѣ си части има различни имена. Това бърдо е отъ върха Арабъ-Чалъ, вододѣлътъ на р. р. *Ябланица, Луковица и Бѣлювската-рѣка.* Бърдото, за което ни е думата, високо надъ с. Баня се зове Гергьо́ва-Чо̀рква, подолѣ, по́-близу до селото се казва *Столци,* а още по́-долѣ, гдѣто вече се направлява къмъ Лѫжанье — Ле́ща.

Въ прохода отъ Баня къмъ полето, отъ дѣсната страна на рѣката сѫ ливадитѣ. До нѣкѫдѣ тѣ се казватъ *Варбулякътъ,* а отъ тамъ нататъкъ по направление къмъ Лѫжанье се казватъ *Лещя* и свършватъ до мѣстностьта *Попинъ-Камикъ* и ливадякътъ *Врекювица.*

Отъ къмъ истокъ на селото се растила едно бърдо, което се спуща отъ къмъ високата планина Брѣза — клонъ отъ *Семиза* — ра̀склонява се при *Трошанъ* и близо до селото приема названието *Чуката* при *Бѣлювъ-мостъ.*

Въ селото Баня живѣѭтъ най-влиятелнитѣ голѣмци. Отъ тукъ сѫ потеглили въ 1876 год. помацитѣ за Батакъ и тукъ е било медресето — мѣрило за мохамеданска набожность и образованность. Въ това село става и единъ малъкъ пазарецъ, защото тукъ се кръстосватъ нѣколко пѫтеки, отъ които ще спомѣнемъ: 1) пѫтьтъ отъ Пазарджиско, Пещеря и Батакъ за Якоруда; 2) пѫтьтъ отъ Чепинско поле прѣзъ Брезье за Доспатъ; 3) пѫтьтъ отъ Бабешкитѣ колиби за Ракитово и Батакъ; 4) пѫтьтъ за Костандово и 5) пѫтьтъ за Лѫжанье.

Това село граничи съ землището на колибацитѣ Фролово (4 ч. къмъ югъ отъ Баня) Св. Петка (3 ч. къмъ сѣверозападъ), и на селата: Лѫжанье ($^1/_2$ ч. къмъ сѣверъ) Костандово (2 часа къмъ сѣвероистокъ) и Ракитово (2 ч. къмъ истокъ). Къмъ селото Баня е привързанъ и колибакътъ *Грашово,* състоящъ се отъ 25 домакинства. Отстои 4 часа отъ границата.

Къмъ югъ, юго-западъ и западъ отъ землището на с. Баня, отъ самъ границата сѫ пръснѫти колибацитѣ: Фролово, Мечкарскитѣ-Колиби, Крастова̀, Крантията, Куружскитѣ-Колиби, Загорскитѣ-Колиби, Крапулинъ, Кехайовитѣ-Колиби, Бузуковитѣ-Колиби, Бирковитѣ, Бутрювитѣ, Канговитѣ, Пашовитѣ, Св. Петка, Шондовци и Жиковци.

Споредъ Захариева, прѣди 1870-та година селото Баня е имало 350 кѫщи, 1 джамия, 1 мечить, 1 медресе[1]) съ 80 уче-

[1]) Медресето има 13 стаи. Отворено е прѣди 39 год. отъ Абдуллахъ Ефенди, родомъ отъ с. Арда (Ахѫ-Челебиско). По нѣкога въ това медресе сѫ изучвали богословието по

ника, 2 бани и 1050 жит. Въ 1880 год. Баня е имало 331 кѫщи, 339 семейства, 1863 жители, отъ които 1714 (723 м. 991. ж.) бълг. мохамеданци, 111 (45 м. 66. ж.) циг. мохамеданци и 38 (18 м. 20 ж.) дошленци на врѣменно прѣбивание бълг. християне. Въ статистиката за 1885 год. намираме 506 сгради (476 кѫщи, 1 дюкенъ при кѫща и 29 отдѣлни), 476 домакинства 2095 (1044 м. 1051 ж.) жит., отъ които 20 м. бълг. хр. врѣменно прѣбиващи по разни занаятчиски работи, 1941 (960 м. 981 ж.) бълг. мох. 131 (61. м. 70 ж.) циг. мох. 2 гръци и 1 евреинъ, тоже на врѣменно прѣбивание. Отъ жителитѣ 229 д. (215 м. 14 ж.) сѫ били грамотни. Имало е единъ турски поданникъ, цариградскиятъ софта.

Прѣзъ Августъ 1887 година[1]) Баня имаше 480 кѫщи, 6 кахвенета, 6 хана, 6 дюкянье (1 бакалски, 2 бояджиски, 1 праматарски, 1 тенекеджиски и 1 грънчарски), 27 воденици, 2 джамии (едната съ каменно викало, другата съ дървено), 2 имама (безъ берати) и 4 мехтепа (2 за момчета и 2 за момичета) 1 хатипъ (проповѣдникъ за въ петъчни дни), 2 мейзина (викачи), 2 ходжи-учители и 2 учителки. Едното отъ мѫжкитѣ първоначални училища е направено въ 1883 год. съ помощь отъ Румелийското Правителство. На ходжитѣ-учители се е плащало по 1000 гр. годишно, на учителкитѣ по 600 гр. Да ли джамиитѣ сѫ изново построени, или сѫ прѣобърнѫти отъ черкви, не се знае. Не е извѣстно и отъ кога сѫществуватъ. Прѣзъ рамазанъ дохождатъ по нѣколко софти отъ Цариградъ за да кланѭтъ и учѫтъ помацитѣ въ джамията.

На 1-й Януар. 1888 год. е имало 468 семейства съ 2112 жители (1038 м., 1074 ж.) отъ които 30 (23 м. 7 ж.) православни, 2070 (1008 м. 1062 ж.) мохам. и 12 (7 м. 5 ж.) израилите. Като исключимъ отъ мохамеданцитѣ 21 (15 м. 6 ж.) души отъ турска и 83 д. (45 м. 38 ж.) отъ циганска народность, всички останѫли сѫ българи. Удивително е порасълъ % на грамотнитѣ до 1888 год. Намираме въ това село 759 (427 м. 332 ж.) грамотни жители.

Жителитѣ въ с. Баня се занимаватъ съ:

---

50 души софти изъ Чепино и изъ околнитѣ кранища: Доспатъ и Бабекъ, та че и отъ Разлога. Софтитѣ отъ другитѣ села сѫ живѣли въ медресето. Тѣ сѫ се учили по 10—15 год., за да избѣгватъ военната повинность. Слѣдъ заминуванието на Абдуллахъ Ефенди въ 1883 год. за Мека, управлението на медресето било възложено на Тахиръ Ефенди отъ Лѫжанье, който само една година можалъ да го управлява. Слѣдъ смъртьта на Аббдуллахъ Ефендя медресето било съвсѣмъ запемарено и въ 1885 год. било вече запустѣло. За насъ това медрессе е важно, защото въ него най-напрѣдъ е хвърлено сѣмето за възраждането на помацитѣ. Г. г. Мустафа Доспатски, писарь при Софийския Мюфтия, Мехмедъ Тумбевъ, началникъ на Лѫженския Митарственъ пунктъ и Мехмедъ Троповъ, учитель въ бълг. мохамеданското училище, сѫ били ученици въ медресето, когато по поощрението на Каменския учитель Ст. Докумовъ и Каменската учителка (възпитанница въ Самоковското Американско Дѣвическо училище) сѫ започнѫли да учѫтъ български.

[1]) Свѣденията за 1887 год. съмъ събиралъ лично на мѣстото.

а) *Земледѣлие.* Сѣнтъ ржжь, пшеница, мисирь, тютюнь, ленъ, изрядно вкусенъ фасуль, бобъ, тикви, барабой. Става и много хубаво ситно сѣно по наводнитѣ ливадяци. Жетвата започва слѣдъ Петровдень, косидбата слѣдъ 15 Юний. Отъ овощията ставатъ череши, сливи, ябълки и круши.

б) *Скотовъдство.* Развъждатъ: кози, овци, говеда, (крави и биволе) конье, (конье, мулета и магарета) кокошки, патки, гжски. Занимаватъ се и съ пчеларство.

в) *Дърводѣлство.* Дѣлатъ дървета (борови, елови, букови и джбови) и рѣжжтъ дъски. Рѣдка кжща да си нѣма чаркъ въ нѣкой долъ. Дърветата и дъскитѣ сѣкжтъ въ горитѣ, които сж повече общински.

г) *Ржкодѣлие.* Женитѣ изработватъ платна и бала отъ подобро качество за домашно употрѣбление. Тънки алени пояси и шарени килиме тканжтъ, както за домашно употрѣбление, така и за продань. Тукъ се работнжтъ и много аби отъ долно качество (марашъ) и тѣсни, за продань въ Пазарджикъ и Измиръ. Тканжтъ и много шарени кърпи за домашно употрѣбление.

д) *Търговия.* Жителитѣ, които си нѣматъ кола и конье, продаватъ дърветата и дъскитѣ си въ село, било на прѣкупвачи отъ сжщото село, било на такива а) отъ Костандово, които като нѣматъ гори и води за чаркове, купуватъ отъ тукъ дъски и дървета и ги каратъ за продань въ Пещеря, Пазарджикъ и прирполскитѣ села, б) отъ Пещеря, които прѣкупуватъ тукъ дървени материали и ги свалятъ въ Пещеря, и в) на прѣкупвачи отъ Пазарджикъ и Бѣлюво. А Банчаньетѣ, които иматъ кола и товарни добитъци, каратъ дървенитѣ материали за продань въ Пещеря, въ Пазарджикъ и въ Бѣлюво, отъ дѣто купуватъ жито, соль, сапунь, памукъ, прѣжда и др. домашни потрѣби.

Сега селото Баня се е промѣнило. Въ нѣкои отношения то е напрѣднжло и е заприличало на градецъ. Има вече чаршийка, събира се по-голѣмъ пазарь и отворена е прѣзъ миналата год. телеграфопощенска станция. Близо до 100 семейства помаци сж напустнжли селото и на мѣстата имъ приииждатъ българе отъ пограничнитѣ мѣстности, та построяватъ по-добри жилища, дюкяни и ханове. Нито прѣселяването на помацитѣ, нито заселяването на бълг. християне изъ пограничнитѣ мѣстности е полезно въ икономическо и политическо отношения, ала защото тоя исторически процесъ, по силата на събитията въ 1876 год., е неминуемъ, за това е интересно да се слѣдятъ промѣненията въ това село. Тукъ е сѣдалището на пограничния полицейски приставъ, на надзирателя на помашкитѣ училища и на намѣстника на пазарджишкия мюфтия. Тѣзи двѣ

послѣдни длъжности ги занимаватъ двама отъ най-влиятелнитѣ и учени помаци.

Селото Баня има добра бѫдѫщность. Легкиятъ климатъ, горитѣ, рѣкитѣ, студенитѣ и горещи извори, ближнитѣ гори и градини го правѭтъ като земенъ рай, който може да се сравнява само съ най-хубавитѣ мѣстности въ Щаирско, Корушко и Крайнско въ Австрия. Само едни по́-добри жилища и съобщение посрѣдствомъ шоссе съ най-ближната станция (Саранъ-Бей) би способствували да се посѣщава това село отъ хиляди уморени и болни хора; защото на рѣдко мѣста въ България има толкозъ добрини вкупъ. За сега лѣтно врѣме дохождатъ семейства отъ Пазарджикъ, Пещеря и близополскитѣ села.

Минералнитѣ извори при с. Баня.

1. Тамъ, дѣто югозападната втока (вдавка) на Чепинското поле се стѣснява и се продължава и отъ двѣтѣ страна на рѣката въ видъ на лѫки, расположена е мѫжката баня на една хубава поляна, отъ дѣсно на Стара рѣка, която малко по́-горѣ отъ банята прибира Ле́пеница, Бистрица и Лютата-рѣка или Ябланица. Изворътъ е туку-рѣчи въ подножието на гористия и стръменъ хлъмъ *Щрабина́* или *Страната;* на нѣколко десетки крачки шурти Стара-рѣка, която образува близо до банята едно островче, съобщено съ двата рѣчни брѣга чрѣзъ дървени мостчета, прохлаждавано съ гѫсти върбалаци и насаждано пролѣтно врѣме съ зеленчуци. Къмъ сѣверъ отъ банята, отъ лѣвата страна на Стара-рѣка се издига полуоголеното бърдо Габерътъ; на сѣвероистокъ отъ банята се простира въ видъ на равностраненъ триѫгълникъ, ситнотревната полянка, заградена отъ къмъ сѣверната си страна съ многобройни групи отъ лещаци и процѣпена въ права линия съ една вадичка, низъ която топлата минерална вода, истичайки отъ банята, протича и се влива малко по́-долѣ въ рѣката; по южната страна на поляната, т. е. по самото подножие на гората, зеленеѭтъ се единъ редъ върби. Едва ли другадѣ нѣйдѣ, въ нашето широко отечество, природата е благоволила да надари една мѣстность съ толкози добрини.

Сградата не е съвсѣмъ отдавнашна, но основитѣ ѝ, както и хавузътъ сѫ останали отъ едно по́-старо врѣме. Вѫтрѣшностьта на сградата има горѣ-долу слѣдующата ситуация. Четиритѣ стѣни на хавуза иматъ по около 8 метра дължина; височината отъ срѣдата на хавуза до най-високата точка на свода е 6 метра; стѣнитѣ сѫ зидани три метра височина отвѣсно, отъ тамъ нагорѣ постепенно се свиватъ и образуватъ сводъ въ вътрѣшната часть на който има единъ отворъ като коминъ; на два метра раздалечъ отъ връшния по́-голѣмъ отворъ, има още четире по-малки

отвора, къмъ всѣки жгжлъ по единъ; на четиретѣ жгла има по единъ малъкъ сводъ (въ видъ на проскомидийнитѣ сводове въ православнитѣ черкви) за да има голѣмиятъ сводъ кржгла форма; на двата края на източната страна има по една врата: първата води къмъ дворшната зеленишка, а втората води къмъ една малка отдѣлна баничка, сградата на която е прилѣпена о голѣмата и водата въ която тече отъ голѣмия хавузъ; близу до дворшната врата, що е къмъ лѣвия край на източната стѣна, въ стѣната има единъ оджакъ за варение каве; отъ двѣтѣ страни на оджака има въ стѣната по една ракла за държание каве такъмларж; между най-горнитѣ стѣни на хавуза и стѣнитѣ на зданието има по два метра подове отъ бѣли гладки мраморни каменье; отъ къмъ западната страна на хавуза има 4 каменни чучура, а отъ къмъ сѣверната и южната по единъ; около стенитѣ въ хавуза има седала отъ бѣли мраморни каманье.

Минералниятъ изворъ е вънъ отъ зградата, малко пó-горѣ до самата пола на гората. Водата е проведена отъ извора до зградата въ хоросанени водопроводи. Изворътъ е близо до женската баня. Отъ минералния изворъ до вадата (эркъ), която е отбита още по горѣ отъ Стара Рѣка и минува покрай изворитѣ, водопроводътъ е само единъ и то само за топла вода; а отъ вадата къмъ зградата, се присъединява, паралелно съ първия още единъ водопроводъ за студена вода, за да могжтъ желающитѣ да расхладяватъ горѣщата вода.

Спорѣдъ надписътъ надъ вратата, Банската баня е била подновена въ 1163 год. (отъ Егира) отъ нѣкой си благодѣтель Мехмедъ бинъ Хасанъ. Споредъ едно прѣдание, той билъ похарчилъ за зградата 700 гр., сумма доста голѣма прѣзъ онова врѣме, когато полунезависимитѣ управители на турскитѣ области и окржжия сж плащали на царщината по 250 гр. и по 500 гр. кесимъ за цѣло окржжие. Подновяванието на такова едно заведение, почти обожаемо отъ мохамеданцитѣ, е докарало въ възторгъ голѣмцитѣ въ Пазарджикъ и въ Чепинската околность, та единъ богаташъ, въ видъ на награда, а отъ друга страна, като е желалъ да земе участие въ добродѣтельта, далъ на Мехмедъ бинъ Хасана 100 гр.; обаче послѣдниятъ е желалъ само неговото име да се чете на тоя свѣтъ и само той да приеме за това благодѣяние вѣчната награда на онзи свѣтъ, и заради това, не турилъ паритѣ въ кесията си, а ги употрѣбилъ пакъ за банята, като построилъ малката баничка, въ която се влиза отъ голѣмата, и една заходня, въ която се влиза изъ вънъ банята. Малката баничка и заходнята сж подъ единъ покривъ, ала сж прѣградени съ една доста дебела стѣна.

До севѣро-западната стѣна на банята, отъ вънка е прилепена една малка сграда, половината отъ която е била кахвене,

а другата половина стая съ три прозорчета къмъ сѣверъ — къмъ вечно бистрия стремителенъ ручей, и двѣ прозорчета къмъ истокъ, къмъ вѣчно зеленяющата се ситно-трѣвна равнишка. Въ тая стая сѫ седѣли бейскитѣ кадѫни прѣди и слѣдъ кѫпането. Сега и кахвенето и стаята сѫ въ растурено положение: вратитѣ сѫ испотрошени, таванитѣ пропаднѫли и дюшеметата испогнили и разрушени, въ каквото положение би била сега и самата баня, ако зданието не бѣ яко. Кахвененцето, почивателната стая и части отъ банята сѫ растурени подиръ освобождението на България, отъ когато насамъ никакъвъ надзоръ, нито общински, нито окрѫженъ, нито пъкъ държавенъ не е упражняванъ. Богаташитѣ мохамеданци, редовни посѣтители на тая баня, изчезнѫхѫ, а останѫлитѣ фанатици помаци, нежелаяйки да гледатъ какъ се располагатъ „кавуретѣ“ въ тия обиталища за спокойствие, чистота и наслаждение, прѣдпочитатъ съвсѣмъ да се разнебитѭтъ, за да не имъ възбуждатъ спомени отъ свѣтлото за тѣхъ минѫло. Не ще никакво съмнѣние, че ако правителството не обърне внимание, за държание сградитѣ въ исправноположение и за туряньe редъ при кѫпаньето, не слѣдъ дълго врѣме топлата вода, ще блика надъ развалини[1]).

Малко на страна отъ банята има единъ старъ дървенъ кьошкъ на каменни основи. Подъ кьошкя тече една вада бистра вода за воденица. Отъ кьошкя има прѣлестенъ изгледъ къмъ ближната гора (отъ букове (бучье) лѣски, борове и трепетлики (кель-каваци), банята, зеленишката, рѣката и околнитѣ ручеи, островчета и градини.

Банята е благодатъ особенно за сиромашьта. По нѣколко десетини бѣдни момчетии, зимно врѣме прѣспаватъ на горѣщитѣ около хавуза каменни подове и по този начинъ испестяватъ дървата, които инъкъ прѣзъ деня трѣбваше да си набиратъ въ гората; испестяватъ по този начинъ и завивкитѣ. Догдѣ да испозаспѭтъ, пѣѭтъ пѣсни и свирятъ свирки.

2. На 20 крачки къмъ западъ отъ банята има мраморни основи отъ друга една баня. Тамъ сѫ се кѫпали банчанье, прѣди да се поправи отъ Мехмедъ бинъ Хасана, новата баня. Сега тази баня е пълна съ тиня. Водата ѝ си е пробила пѫть подъ основитѣ и се втича въ рѣката, която тече до самитѣ развалини и мие едната имъ страна, що е къмъ рѣката. Основитѣ сѫ до толкозъ яки, щото рѣката не може да ги разруши, при всичко, че отъ стотини години насамъ ги бие, кога слѣзе.

---

[1]) Прѣди съединението нѣколцина румелийски високостоящи лица сѫ посѣтили банитѣ и много сѫ обѣщали да направѭтъ за тая бѫдѫща българска Мехадия.

Въ послѣдно врѣме трима български министри посѣтихѫ края и разгледахѫ банитѣ. Надѣемъ се, че тоя край е привлѣкълъ вниманието имъ и може да се очаква нѣщо.

3. Женската баня е по-нагорѣ въ прохода, на една по-тѣсна равнинка, пакъ въ самитѣ поли на гората. Отъ мѫжката баня до женската, по самитѣ поли на гората има единъ калдѫрѫмъ. Двора на женската баня отъ къмъ рѣката е обграденъ съ дъскѝ и зидове, за да се не види.[1])

Къмъ истокъ отъ женската баня, тоже има една ситнотревна равна полянка, ала не е толкозъ държана въ чистота и порядъкъ, както онази при мѫжката баня.

На ѫгълътъ къмъ рѣката, женската баня е имала едно отдѣлно хамамче, което е затворено сега, защото ужъ излазяло тамо нѣкакво привидение и издавало гласъ.

4—7. Задъ сградата на женската баня, по политѣ на гората, намиратъ се близо единъ до другъ 7-тѣ горѣщи извора, отъ които 4-тѣ служатъ зе перални (само на едина има основи отъ зидове), единъ е проведенъ въ мѫжката баня, единъ е проведенъ въ женската баня и единъ — най-ближния до рѣката — се влива въ Стара-Рѣка. При извора, който е проведенъ въ мѫжката баня има едно каменно водовмѣстилище, отъ което и започва водопроводътъ за къмъ банята.

8. На 40 крачки къмъ западъ отъ 7-тѣ пó-главни извора, има единъ изворъ, около който тоже има хоросанови развалини. Количеството на извираюшата вода, споредъ тукашното измѣрванье е $^1/_4$ кюнкъ. За присмѣхъ, или по друга нѣкоя причина, тоя изворъ носи име *Коровската баня.* Единъ старецъ ми приказваше; че този изворъ носи такова название, защото се мѣсти: по нѣкогашъ извира на друго мѣсто, тъй сѫщо, както изворътъ при с. Корово. Отъ това е и съставена една народна пословица. Когато нѣкой не се застоява, а се мѣсти отъ мѣсто на мѣсто, казватъ: „Мѣсти се като Коровскâ баня".

9. По-горѣ отъ горната група извори, на *Минчова-Лѫка* и *Радинъ-Виръ,* има още единъ изворъ, количеството на водата на който не надминува онова на Коровската баня — $^1/_4$ кюнкъ.

10. Малко по-горѣ отъ тоя изворъ има другъ, който извира подъ водата на една воденична вада. Него го е издирилъ Хасанъ Тумбевъ. Когато единъ пѫть газилъ по водата, краката му се стоплили. Той се спрѣлъ и видѣлъ, че въ студената вода извира горѣща.

11. Срѣщу селото Баня, въ политѣ на една гора се намира знаменитиятъ студенъ изворъ *Клептузатъ.* Водата му може да върти нѣколко воденици. Споредъ Д-ръ Русела, тоя изворъ тоже билъ лѣковитъ.

Лѫжанье лѣжи въ срѣдата, на западната часть на Чепинското поле, на лѣво отъ Стара-Рѣка, върху една хубава поляна,

[1]) Между мѫжката и женската бини има четире *кеслемета*. Това сѫ снареди карани отъ вода, за измокрюванис, оправянис и распѫвание на абитѣ прѣди да ги хвърлятъ въ тепавицитѣ за валянье.

която отъ къмъ истокъ се прѣсича съ Стара-Рѣка, а отъ къмъ севѣрозападъ съ р. Лукувица. Тая послѣдната рѣчка, наближава селото при севѣрозападната му страна, и послѣ съ направление къмъ севѣроистокъ, влива се въ Стара-Рѣка на $^1/_2$ часъ разстояние подъ селото. Това село отстои 15 мин. на севѣръ отъ Баня, 20 мин. на югъ отъ Каменица, 2 часа на истокъ отъ колибакътъ Св. Петка и 2 часа на западъ отъ Костандово и Ракитово. По своето ороидрографическо и географическо положение то е първо подиръ с. Баня. Мие се отъ двѣ рѣки, има много минерални извори, най-вече по брѣговетѣ на Луковица, по която постъпенно се губи и полето, като образува една живописна, постоянно стѣсняюща се зелена равнишка съ многобройни лѫки. Отъ тукъ минува и главпиятъ пѫть за Разлога, та за това тукъ е сѣдалището на митарственния пунктъ въ Чепино[1]) и отъ 1886 год. насамъ — българо-мохамеданското училище, въ което се прѣподава и български езикъ. И това село лѣтно врѣме се посѣщава отъ болни и здрави гостье изъ Пещерско и Пазарджикско. Тукъ още отъ 1886 год. насамъ, отъ какъ се заселихѫ повечко бълг. християне, има повече удобства за вънкашнитѣ посѣтители.

Прѣди 1870 год. е имало 60 кѫщи, 1 джамия, 2 бани и 200 души жители помаци абаджие, ленаре и земледѣлци; прѣзъ 1880 год. — 79 кѫщи, 140 семѣйства, 467 (190 м. 277 ж.) жители, отъ които 417 (170 м. 247 ж.) бълг. мох. и 50 (20 м. 30 ж.) циг. мохамеданци; въ статистиката отъ 1 Януарий 1885 г. намираме 140[2]) кѫщи, 4 дюкяньс, 192 домакинства съ 980 (471 и. 509 ж.) жители, отъ които 905 (431 м. 474 ж.) бълг. мох. и 75 (40 м. 35 ж.) циг. мох.; прѣзъ сѫщата година само 19 души грамотни сѫ се оказали; прѣзъ 1887 год. имаше 120 кѫщи, 3 кахвенета, 3 хана, 4 дюкяня (2 бакалски, 1 самарджиски, 1 дърводѣлски) 1 джамия, 1 имамъ, 1 мейзинъ, 1 мехтепъ, 1 ходжа съ 20 ученика, 1 бълг. мохамеданско училище съ двама ходжи и 40 ученика. Прѣзъ Рамазанъ дохождатъ ходжи и отъ Цариградъ. Тукъ имаше вече заселени българе-християне на мѣстата на изселившитѣ се помаци и българо-мохамеданското училище бѣ прѣмѣстено тукъ още пó-напрѣдъ, така щото на 1 Януарий 1888 г. това село намираме намалено и прошарено, а именно 134 кѫщи съ 766 (352 м. 414 ж.) жители, отъ които 77 (41 м. 36 ж.) бълг. хр. 635 (282 м. 353 ж.) бълг. мох. и 54 (29 м. 25 ж.) циг. мох.

---

[1]) По бюджетопроекта за 1890 год. бѣше прѣдвидено да се прѣмѣсти Баташката митница въ Лѫжанье. Обаче по нѣкои съображения, бюджетарната коммисия пакъ остави митницата въ Батакъ.

[2]) Види се, въ 1880 год. погрѣшно сѫ записани кѫщитѣ, или че кметътъ се е боялъ да не би селото да бѫде натоварено съ повече данъкъ, или че кѫщята въ единъ бащински дворъ сѫ писвани като една кѫща.

Поминъкътъ е както въ с. Баня.

Селото Лжжанье не е старо. Било е нѣкога само чифликъ. По тая причина, то не личи като село въ общия документъ на Чепинскитѣ села. Повечето отъ землището, което принадлежи къмъ Лжжанската община, е било по́-напрѣдъ къмъ селото Каменица. Ето защо, подиръ освобождението на България, отношенията между Каменчанье и Лжжанченье сж били доста натегнжти и прѣзъ 1886 год. гледаме на два пжти да става изселяванье, първи пжть 30 семейства, втори пжть 20. Изселили сж се въ Ески-Шехиръ (Мала Азия). Отъ тогава до сега сж станжли още нѣколко изселявания, така щото не слѣдъ дълго врѣме въ с. Лжжанье ще останжтъ само спомени отъ помацитѣ. На мѣстата на изселенитѣ помаци, заселяватъ се българе християне. Освѣнъ като мѣсто за расходки, това село има и търговско-промишленна бждащность.

При старитѣ Лжжански гробища има една мѣстность, която се казва *Чръквата.* Това мѣсто е общинско и въ по́-старо врѣме тамъ сж се събирали селата да вършежтъ беглишкитѣ снопье на ангария. Сега на това мѣсто сж селскитѣ хармани. Помацитѣ се събиратъ тамъ на свадбенни и байрамски сборове, гюреши и бореня.

Минералнитѣ извори при с. Лжжанье.

1. Женската баня е построена на западия край на селото, на една зелена поляна. Сградата е четирежгленна съ шесть жгленъ сводъ. На едина жгълъ има оджакъ за варение кафе. Тя е малко нѣщо по́-голѣма отъ сградата на Банската баня. До прѣди 40 год. сградата е била дървена и е била вече на распадание, когато благодѣтели мохамеданци нж подновили и направили каменна. Изворътъ ѝ е на 30 крачки разстояние отъ рѣката Луковица, и 60 крачки на западъ отъ зградата, до която водата е докарана чрѣзъ водопроводъ[1]).

2. На 20 крачки къмъ севѣръ отъ женската баня, е построена мжжката баня. И тя е на лѣво отъ р. Луковица, на мѣстностьта називаема *Полянаṫа.* Сградата е шестожгленна, сводътъ на покрива тоже. Правена е въ 1164 год. отъ Егира. Изворътъ на женската баня се намира 30 крачки на сѣверъ отъ сградата, и водата е докарана по хоросановъ водопроводъ. Водата при извора е гореща до нетърпимость, но дордѣ прѣтече прѣзъ водопровода поистинва, защото се смѣсва съ студена вода, вкарана отъ студения изворъ, който се намира 30 крачки далечъ

[1]) Къмъ западъ отъ женската баня има една много широка и блатиста ливада разложена между *Бабино-Бръце* отъ дѣсно и *Червенака* отъ лѣво. Отъ банята нагорѣ равнината постъпенно се стѣснява и малко по малко исчезва въ долината на Луковица.

отъ банята. Двата водопровода се съединяватъ въ единъ каналъ на 23 крачки далечъ отъ банята. И двата извора — и топлиятъ и студениятъ — иматъ хоросанови казани (резервоари). 40 крачки на западъ отъ мѫжката баня има единъ малъкъ безимененъ студенъ изворъ. Малко по́-къмъ западъ отъ мѫжката баня има поляна нарѣчена *Горна*. Тамъ конницитѣ гости, пущатъ коньетѣ си на паша, дордѣ се окѫпѭтъ.

На юго-западъ отъ мѫжката баня, личѫтъ развалинитѣ отъ една чушма, водата на която била много студена, понеже е била докарана отъ планинитѣ. Прѣди 50 год. едно наводнение разровило кюнцитѣ, водата протекла другадѣ и чушмата била запустена.

3. *Банята Окропа.* Недалечъ отъ мѫжката баня се намира банята Окропа. Вода извира колкото за единъ кюнкъ и е много горѣща. Казватъ, че може да се свари яйце. Около извора има четирежѫгленна сграда; всѣка една отъ четиритѣ стѣни е по 8 метра дълга. До неотдавна, тая баня е била покрита съ дъски. Сега не се вижда никаква слѣда отъ покрива. Изгорили сѫ го *топиларе,* които дохождатъ тукъ всѣка есень да топѭтъ ленъ въ горещитѣ *топила.* Банята *Окропа* е била притѣжание на помашкия родъ *Долановци* отъ с. Лѫжанье, та че като ѭ изоставили и занемарили, подържаньето ѝ сѫ зели върху си родътъ *Сачовци* отъ сѫщото село. Послѣднитѣ тѣзи благодѣтели сѫ осигорили поддържанието на банята, като ѝ сѫ завѣщали една ливада, та въ случай, че измре цѣлата фамилия, отъ приходитѣ на завѣщаната ливада да се поддържа банята.

Зидинитѣ сѫ староврѣмски, а покривътъ е билъ подновенъ отъ новитѣ благодѣтели (хайржии). Вѫтрѣ въ банята има два вира.

4—6. *Велюви бани.* За тѣзи бани, до сега е спомѣнѫто у Захариева и Иречека. Тѣ се намиратъ на западъ отъ с. Лѫжане, малко нѣщо на дѣсно отъ пѫтя, що отъ Лѫжане, възъ р. Лукувица, отива прѣзъ колибака Св. Петка за Якуруда. Тукъ има нѣколко минерални извора не надалечъ единъ отъ другъ, обаче само на единъ изворъ и то най-изобилния е била съзидана кѫпалня и за неѭ Захариевъ казва, да е била „Велюва баня, понеже била направена отъ послѣдния Банъ Велю, но послѣ развалена[1])“. До прѣди освобождението, завардено е било само водовмѣстилището на Банъ Велювата баня. Сградата е била разсипана въ незапомнено врѣме. Подиръ освобождението, игуменътъ отъ Баткунския манастиръ Св. Петръ е пожелалъ да почете паметьта на Банъ Веля и съ свои или съ манастирски срѣдства е построилъ една малка и слаба

[1]) Захариевъ. 28.

сграда, колкото да се покрие водовмѣстилището или кѫпалнята. И така, сега, надъ единъ изворъ отъ Велювитѣ бани стърчи една малка сграда всрѣдъ една триѫгленна прѣлѣстна вѣчно зелена *зеленишка*[1]), насадена изъ около съ млади върби, лѣски и други дървета, отъ единъ *хаирджия* българинъ-мохамеданецъ. Водата на тая баня е топла, приблизително колкото водата на Софийската мѫжка баня. Кѫпалнята или както тукъ казватъ, *хавуза* на тая баня е $2^1/_2$ метра дългъ, толкова широкъ и 75 с. м. дълбокъ. Хавузътъ е разсипанъ малко нѣщо на кюшето къмъ вратата, която гледа къмъ западъ, и по тая причина водата истича повече прѣзъ развaленото кюше вънъ отъ сградата. По на 15—20 крачки къмъ западъ и къмъ истокъ отъ сградата има още по едно топло изворче и вѣроятно за това, населението нарича тая мѣстность *Велюви-Бани,* а не *Велюва-Баня,* както е записано у Захариева[2]). Количеството на водата е 2 кюнка.

Велюви-Бани лежѫтъ въ триѫгленника, съ който западното Чепинско поле се свършва въ прохода за Якуруда и се прѣобрѫща на лѫки възъ р. Лукувица.

7. *Костувица.* Отъ дѣсната страна на р. Лукувица, между женската баня въ селото и Велювитѣ-Бани въ прохода, лежѫтъ развалинитѣ отъ банята Костувица. Тоя избиленъ и много парливъ изворъ отстои до 150 метра отъ женската и до 200 отъ Велювата-Баня. И тукъ е запазенъ хавузътъ ($4^1/_2$ метра дългъ и толкозъ широкъ), защото е изработенъ отъ хоросанъ. Отъ вѫтрѣшната страна на хавуза има и сѣдала, изработени отъ бѣли дѣланй каменье. Водата и отъ тоя, както и отъ други минерални извори, толкозъ щедро избликнѫли по двѣтѣ страни на Луковица е навадена да пои ливадитѣ. Количеството на водата е до два кюнка.

Сегашното поколѣние е заварило банята Костувица безъ покривъ, вслѣдствие на което селянитѣ се здумали да ѭ покриватъ селски. Това съглашение се е испълнявало до русско-турската война. Сега банята е раскрита и служи за селска перална.

8. *Топилото.* На тая баня сѫ останѫли само основитѣ: съглеждатъ се и сѣдалата въ вира. Отъ едно растурено кюше водата истича и се влива въ дола.

9. *Изворъ при кемеря.* 100 крачки на лѣво отъ друма, що възъ долината на Луковица води къмъ планината Аврамово и

[1]) Малка ливада.
[2]) Захариевъ 28.

гр. Мехомия, има единъ минераленъ изворъ, който е проведенъ чрѣзъ дървени чучуре до друма, дѣто водата се стича въ дървени корита и служи за поение добитъци. Количеството на водата е до единъ кюнкъ.

10. *Изворъ подъ Костинъ-брѣгъ.* 100 крачки на дѣсно отъ Лукувица, въ подножието на бърдчинката Костинъ-брѣгъ, извира до половинъ кюнкъ топла кюкюртена вода. Около тоя изворъ нѣма никакви остатъци отъ сгради.

(Слѣдва).

ЧЕПИНО.*)

(Едно българско кранще въ северо-западнитѣ расклонения на Родопскитѣ Планини).

Отъ Хр. П. Константиновъ.

Каменица е расположена въ долината на рѣката съ сѫщото име[1]), върху една наведеность въ politѣ на бърдото Арабъ-Чалъ, което се протака далечъ горѣ надъ селото, отъ юго-западъ къмъ сѣверо-истокъ. Землището на това село граничи съ землищата на селата Лѫжанье, Бѣлюво и Костандово. Отстои 20 м. къмъ северъ отъ Лѫжанье, $1/2$ ч. къмъ юго-западъ отъ Кóрово, 6 часа къмъ югъ отъ Бѣлово и 2 часа къмъ западъ отъ Костандово.

Споредъ прѣдания, записки и пѣсни, селото Каменица е основано, подиръ въвеждането на мохамеданството между Чепинскитѣ българе, близу до друго едно разсипано прѣзъ врѣмето на турчанието село. Мѣстото, дѣто е било това старо село не се познава, защото до сега не сѫ останѫли видни остатъци отъ развалинитѣ му; но жителитѣ по прѣдание оказватъ на една мѣстность подъ с. Каменица, близу до рѣката. Въ паметната бѣлѣжка, която Ст. Захариевъ е намѣрилъ въ рѫкописния трѣбникъ, даденъ нему отъ попъ Илия е казано кѫдѣ края: „и҆ сьбра́ха се бежанцитѣ та сагрıадиха каıщы ва́ камьнець и҆ ракитово“[2]), слѣдъ като дошелъ царски ферманъ да се съберѫтъ разбѣгалитѣ се българе и да станѫтъ рая.

Прѣданието за основаванието на с. Каменица, въ послѣдньо врѣме се е вмъкнѫло и въ народната поезия на помацитѣ. Въ една Чепинска народна пѣсень, която се пѣе по нѣколко варианта[3]) и която, споредъ съдържанието си личи да е отъ врѣмето на великия религиозенъ прѣвратъ въ Родопитѣ, се казва на края:

Та зачо́ха, Милке моме, нова диньó,
Та основаха, Милке моме, нову селу,
Нову селу Милке моме пут Каменецъ
Пут Каменецъ Милке моме Батоеву.

---

*) Продължение отъ кн. III, науч. отд. стр. 355.

[1]) Въ русската карта тая рѣка е писана *Ягодинка*. Населението ѭ казва Каменската рѣка.

[2]) Захариевъ, 68.

[3]) Сборникъ за народни умотворения и пр. кн. II, 123, 124.

Прѣзъ врѣмето на бурнитѣ врѣмена въ края на минжлото и началото на настоящето столѣтие, това село е сподѣляло сждбата на съсѣднитѣ села, бидейки отъ една страна християнско, а отъ друга страна расположено близу до нѣколко пжтища отъ Македония за Тракия. Прѣзъ врѣмето на кърджалиитѣ и хайтитѣ, то е горено. Горѣла е голѣма часть отъ селото и втори пжть, въ 1850 год. и то по една проста причина. Помаци отъ крайщето Бабякъ, замръкнжли въ Каменица и поискали отъ единъ каменичанинъ слама за добитъцитѣ си. Послѣдниятъ не само че не имъ далъ слама, но още грубо ги нападнжлъ. Расърденитѣ помаци, вечерьта подпалили селото. Прѣзъ смутнитѣ врѣмена, въ началото на настоящето столѣтие, жителитѣ сж били прибѣгвали подъ покровителството на Хаджи Башка въ с. Баня, дѣто задружно съ помацитѣ отъ всичкитѣ села сж се бранили отъ честитѣ нападения на кърджалиитѣ, хайтитѣ и арнаутитѣ. Задружната защита отъ нападателитѣ е имала такава сетнина, че искренно съсѣдство било заведено между Каменчане и помашкитѣ села, така щото въ 1876 год. Чепинскитѣ помаци, които безпощадно клахж Баташкитѣ жители, ни най-малко недокачихж нѣкого отъ Каменица, ако и двамата каменчанье проводени отъ Чепинскитѣ голѣмци въ Батакъ като съгледатели да не се върнжли а останжли за да зематъ участие въ възстанието. Двамата каменчанье, наистина отишли по молбата на агитѣ, ала тѣ били въодушевени отъ дѣлото на Батачане, та и да бѣхж се върнжли, пакъ нѣмаше да кажжтъ истината помацемтѣмъ. Слѣдъ Баташкото кланье, тѣ излъгали помацитѣ, че насила били задържани отъ батачене. Помацитѣ не се раскайватъ за неопустошението на Каменица. Прѣзъ русскотурската война, когато Чепинскитѣ българе-християне имахж врѣме и случай да напакостжтъ на помацитѣ, Каменчанье се въздържахж. По тоя начинъ тѣ отплатихж дълга си за цѣло столѣтие. Тѣ съ нищо недокачихж нито останжлитѣ да вардjжтъ кжщята стари помаци, нито оставенитѣ имъ за вардение вещи.

Подиръ освобождението, Каменица се промѣни. Направихж се много кжщи и нѣколко хана нови. Въздигнж се, съ помощь отъ румелийското правителство едно пó-голѣмичко здание за училище. Важно е да се спомене и това, че въ каменското училище започнжхж най-напрѣдъ да дохождатъ млади помачета отъ Лжжанье, Баня, Костандово и Ракитово, за да се учжтъ българска книга. Каменскиятъ свещенникъ, учители и учителка, най-напрѣдъ, непосрѣдственно хвърлихж между помацитѣ сѣмето на възраждането, при много прѣпятствия, както отъ страна на българо-християнетѣ, така и отъ страна на българо-мохамеданцитѣ. Въ Каменица се основа въ 1882/83 и първиятъ пансионъ за помачетата.

Населението въ Каменица бързо се размножава. Прѣди 1870 г. тамъ е имало 140 кѫщи, съ 530 души ж. и 1 училище съ 40 ученика. Въ статистиката отъ 1880 год. тукъ намираме 238 кѫщи 238 семейства съ 1264 жители, отъ които като исключимъ 14 (8 м. 6 ж.) циг.-мох. останѫлитѣ сѫ бълг.-християне. Спорѣдъ статистиката отъ 1885 г. тукъ е имало 268 кѫщи, 2 дюкяна при кѫщя и 8 отдѣлно, 281 домакинства съ 1896 ж. (758 м. и 738 ж.) бълг. хр., отъ които 22 (8 м. 14 ж.) родени въ други общини, 1 м. въ Сѣверна-България и 41 (21 м. 20 ж.) въ Турция. Намираме и голѣмо число грамотни (232 м. и 44. ж.). Прѣзъ Августъ 1887 г. селото Каменица имаше 275 кѫщи, при които 9 кръчми и бакалници, 3 хана, 3 налбантници, 1 черква съ единъ свещеникъ, 2 училища съ 2 учители и 2 учителки, 150 ученика и 20 ученички. На 1-й януарий 1888 год. въ Каменица е имало 295 кѫщи съ 1621 жители (830 м. 791 ж.) отъ които 11 (5 м. и 6 ж.) циг.-мох. Цифрата на грамотнитѣ е намалѣла (225 м. 37 ж.) вѣроятно за това, че българо-мохамеданското отдѣление на училището се прѣмѣсти въ с. Лѫжанье, а заедно съ това и ученицитѣ помачета.

Черквата св. Троица е правена въ 1818 год., т. е. 18 години нó-рано отъ датата (1836 г.), въ която най-много черкви сѫ съзидани въ Родопитѣ, и прѣди която позволението за построявание черкви е било краткосрочно, за да нѣматъ врѣме християнетѣ да правѭтъ голѣми черкви[1]). Споредъ прѣдписанието на позволителния ферманъ, Каменската черква била построена за единъ мѣсецъ врѣме и по тая причина една часть отъ неѭ, както и таванътъ и покривътъ, били направени отъ дървенъ материялъ. Около 1850 год. черквата е горѣла, та сѫ били останѫли само каменнитѣ ѝ части, които постепенно се разрушавали и въ 1869 год. е трѣбвало черквата изъ ново да се построява отъ основитѣ нагорѣ. Сградата обаче пакъ прѣдставлява обикновения кроежъ на полувкопанитѣ черкви, и сѫществуванието ѝ ни най-малко не е докачвала нито помашкия фанатизъмъ, нито религиозно-политическата турска поговорка до 1836 г.: „чанъ чалънмасъ, азанъ окунуръ". Столоветѣ въ черквата сѫ нумерирани, прѣкупени и надписани.

До учебната 1885/86 год. много ученици сѫ посѣщавали училището: Въ края на 1884/85 год. 250 ученика дали испитъ. Подиръ тая година числото на ученицитѣ доста е спаднѫло. Прѣзъ учебната 1886/87 год. посѣщавали училището 150 момчета и 20 момичета и то прѣзъ зимата.

Поминъкътъ на жителитѣ състои въ земледѣлие, дърводѣлство, кираджилѫкъ и скотовъдство. Селското землище е по-

[1]) Съ краткосрочни позволителни сѫ правени въ онова врѣме и черквитѣ въ Западна България.

вече кайрякъ и по́-малка часть служи за посѣви. Освѣнъ това една часть отъ него е спорна между Каменчане и Бѣлювчане. Тукъ сѣѭтъ рѫжь, ячмикъ, овесъ, царевица, ленъ и разни градински произведения, но произведенитѣ храни не сѫ достатъчни за прѣзъ цѣлата година и повечето домакинства започватъ да купуватъ жита мѣсецъ слѣдъ вършидба. Дърводѣлцитѣ дѣлатъ греди, дъски и траверси за желѣзницата и, или ги продаватъ на прѣкупвачи кираджии, или сами ѝи прѣкарватъ за продань въ Бѣлюво, Саранъ-Бей, Пазарджикъ, Пещера и приполскитѣ села. Кираджиитѣ прѣкарватъ дървени материяли въ рѣченитѣ мѣста и докарватъ жита, соль и други домашни потрѣби. Скотовъдството е доста слабо. Отъ едрия добитъкъ развъждатъ само говеда, колкото за употрѣбление, а развъжданието на дребенъ добитъкъ не е никакъ износно, защото зимно врѣме трѣбва да се хранѭтъ и овцитѣ и козитѣ. По тая причина, тукъ нѣма голѣми скотовъдци съ по нѣколко хиляди овци, а всѣка кѫща има по нѣколко овци и кози, колкото за удовлетворение на нѣкои домашни нужди.

Въ Каменица има много минерални извори, отъ разно количество и топлина. По́-главни извори сѫ: а) Старата баня, б) Чешмата, в) Окропътъ, г) Власъ и д) Мизинка. Останѫлитѣ сѫ по́-малки и сѫ распръснѫти на горѣ на долѣ изъ селото. Въ двороветѣ на нѣкои кѫщя има малки минерални изворчета, съ които домашнитѣ си служѫтъ при пране, мияние паници, топение ленъ и конопль и щавение кожи.

Студени извори нѣма въ селото.

Корово[1]) е разложено въ севѣрната втока на западната часть отъ Чепинско поле, между отлозитѣ на *Стража* и Арабъ-Чалъ. Коровското тѣсно поле, прилича да е леглото на единъ малъкъ заливъ отъ прѣдивѣковното езеро, що е покривало сегашната Чепинска котловина и прѣдставлява особенна котловинка, която се съединява съ Чепинската съ една тѣсна ивица. Отъ тукъ Чепинската Стара-рѣка, слѣдъ като прибира водитѣ отъ цѣлата Чепинска котловина, пробива си пѫть прѣзъ тѣснитѣ клисури между Стара-Гора, Фенерятъ, Милюви-Скали и Каркария и подъ името Ели-Дере се излива въ Пазарджикското поле. Кѫщитѣ въ това село не сѫ толкозъ близу една до друга, както въ другитѣ села и сѫ построени повече по стръмнитѣ приполски бардчинки. Около Корово се издигатъ бардчинкитѣ: Врани-Камикъ, Поляньe, Калугерица, Ла́кетъ, Чуко́та, Рашово-Бо́рдо. До селото тече дольтъ *Сетни-Долъ*. Оная часть отъ полето, която се простира между Корово и Каменица се зове *Мариница*, близу до която се зеленѣе върбуляка *Селскитѣ-Върби*, при които двѣтѣ рѣки, Голѣма и Малка Матница, се сливатъ въ една.

[1]) Населението го произнася *Курувда́*. Въ рѫкописа на Попъ Методия е писано Корова́.

Корово отстои Лǒжанье 1 часъ, отъ Каменица $1/2$ ч., Голѣмо-Бѣлюво 5 ч., Малко-Бѣлюво 7 ч., Сѣмчиново 6 ч., Саитово 6 ч., Варвара 6 ч., Дорково $2 1/2$ ч. и Костандово $2 1/2$ ч.

Това село е сѫществувало и прѣди турчанието. Прѣдъ самата дата на турчанието, тукъ е священодѣйствувалъ попъ Методий, на когото историята много ще да благодари за писменния паметникъ отъ 1600 год., обнародванъ отъ покойния Ст. Захариевъ, въ описанието на Т.-Пазарджишката каза, и въ който кратко, но доста съдържателно е описано, при какви обстоятелства и по какъвъ начинъ е въведено мохамеданството въ Чепино. Софтитѣ, които отъ отдавна сѫ посѣщавали това краище, сѫ желаяли да вдѫхнѫтъ помацемтѣмъ мисъль, че тѣ сѫ сѫщи турци и че и селата носѭтъ турски имена. Заради това, тѣ сѫ истълкували на Коровянье, че Корово било турско название Куру-Ова́, което прѣведено на български, значи *Сухо-Поле*. Това Коровяне вѣрватъ и прѣдаватъ вече отъ баща на синъ.

Слѣдующитѣ данни намираме по размножението на това село. Прѣди 1870 год. е имало 40 кѫщи, 1 джамия и 130 души жители абаджии, земледѣлци, катранджии и нѣколко дърводѣлци; въ 1880 година намираме 138 кѫщи, 207 домакинства съ 770 (282 м. 488 ж.) жители, отъ които като исключимъ 14 (6 м. 8 ж.) циг. мох. и 20 (10 м. 8 ж.) бълг. хр. врѣменно прѣбиващи, останѫлитѣ сѫ бълг. мохамеданци. Въ статистиката отъ 1 Януарий 1885 год. намираме 170 кѫщи, 170 домакинства, 789 (379 м. 410 ж.) жители; като извадимъ 68 (37 м. 31 ж.) бълг. хр., гърци и цигане врѣменно прѣбиващи, останѫлитѣ сѫ бълг. мохамеданци; грамотни лица е имало само 41 (40 м. 1 ж.). Въ 1887 г. въ Корово имаше 170 кѫщи, 2 кахвенета, 1 джамия, 2 мехтепа, 1 имамъ, 2 ходжи за въ мехтепа и 1 мейзинъ, да ги вика на молитва. При това, прѣзъ рамазанъ и тукъ дохожда молла отъ Цариградъ, за да ги кланя и да имъ проповѣдва. На 1-й Януарий 1888 год. сѫ записали 164 домакинства съ 786 (357 м. 427 ж.) жители, отъ които 27 (11 м. 18 ж.) бълг. хр. и 15 (9 м. 7 ж.) циг.-мохамеданци, другитѣ българи-мохамеданци. Числото на грамотнитѣ се въскачило на 67 (49 м. 18 ж.). Нѣма ни едно лице грамотно на български езикъ.

Жителитѣ се занимаватъ съ земледѣлие дребно скотовъдство и дърводѣлство. До 1885 година, тукъ сѫ работили много аби, но отъ тогава насамъ тая индустрия съвсѣмъ е западнала, понеже износътъ на тукашнитѣ аби е умѫчненъ. Отъ съединението насамъ, току-рѣчи абаджилъкътъ е напуснѫтъ. Тукъ нѣматъ и чаркове за дъски. Землището на това село е повече стръмнинье. И малкото имъ поле е слабородно.

Отъ това село нѣма ни единъ прѣселенъ помакъ. Тукашнитѣ помаци не сѫ и земали скупомъ участие прѣзъ 1876 въ Ба-

ташкото клание, защото сѫ били наредени да пазѭтъ проходъ отъ къмъ Бѣлюво, да не би Бѣлювци да нахлуѭтъ и запалѭтъ Чепино. Подиръ освобождението на България, Коровци наскоро се възвърнѫли отъ нѣколко дневното си въ планинитѣ и въ Якоруда бѣгство, примирили се съ новото положение и тѣ не би се гибнѫли отъ мѣстата си — при всичко че поминъкътъ имъ не е до толкова завиденъ, — ако да не нѣмахѫ поземелни спорове съ Каменица и Бѣлюво.

Отъ тукъ има пѫтища: 1) за Дорково прѣзъ Стража; 2) за Костандово и Ракитово; 3) за Лъжанье и Баня; 4) за Каменица и четире пѫтища за Пазарджикското поле. Прѣзъ тукъ минува и Чепинския пѫть за Голѣмо-Бѣлюво.

Дорково лежи въ сѣвероисточната втока на Чепинското поле, по самитѣ поли на Каркария, близо до мѣстностьта *Метоятъ*. Разстоянието му $^{1}/_{2}$ часа отъ Костандово, 3 ч. отъ Батакъ, 5 ч. отъ Пещера, 6 ч. отъ Црънча, Дебрещица, Патаденча, Баткунъ и Ели-Дере, и $2^{1}/_{2}$ ч. отъ Корово. Отъ къмъ Чепинскитѣ села, землището му граничи само съ Костандовското и Коровското.

Никакви прѣдания не сѫ запазени за това село, но близостьта му до развалинитѣ Метоятъ, дава основание да се вѣрва, че това село е старо. Малко къмъ севѣрозападъ отъ него се намиратъ развалини отъ староврѣмски зидини. Помацитѣ приказватъ, че тия развалини били остатъци отъ крѣпости и отъ единъ голѣмъ мънастирь.

Прѣди 1870 год. това село е имало 40 кѫщи, 1 джамия и 140 души жители. Въ 1880 год. е имало 81 кѫщи и 646 (284 м. 333 ж.) жители, отъ които 50 (16 м. 34 ж.) циг. мох.; останѫлитѣ сѫ бълг. мох.; въ статистиката отъ 1885 год. намираме 118 сгради, отъ които 18 сѫ оказани като отдѣлни отъ кѫщята[1]) 134 домакинства, 770 (371 м. 399 ж.) жит., отъ които като извадимъ 34 (21 м. 13 ж.) циг. мох. и 10 (м.) врѣменно прѣбивающи бълг. хр. останѫлитѣ сѫ бълг. мох. Грамотни лица е имало 65 (62 м. 3 ж.) души отъ мѣстнитѣ жители.

Прѣзъ 1887 год. това село имаше 100 кѫщи, 2 джамии (едната каменна и другата дървена), съ едно минаре, 1 имамъ, 1 мейзинъ, 1 мехтебъ съ 2 ходжи, и 6 кахвенета; на 1 Януар. 1888 год. е имало 125 семейства съ 675 (334 м. 341 ж.) жит. между които 36 (18 м. 18 ж.) циг. мох., 8 м. бъл. пр.; и 10 (4 м. 6 ж.) тур. мох.; останѫлитѣ сѫ бълг. мох. Грамотни сѫ се оказали 40 д. м. Защо е намалена тая цифра, когато голѣмо прѣселяване отъ това село не е ставало, неможе да се знае.

Землището е по̀-вече гора. Поле съвсѣмъ малко иматъ. Населението се занимава съ земледѣлие, скотовъдство и търговия

[1]) Това трѣбва да сѫ джамията, мехтепътъ, селската кѫща и нѣкои привремѣнни колиби въ Дорковското землище.

съ дъски, които прѣкупуватъ отъ с. Баня и ги прѣкарватъ въ Пазарджикъ за продань. Въ селото нѣма никакви дюкяни. Воденици, тепавици и бичкии тоже нѣма, защото едничката рѣка, която протича прѣзъ землището и минува прѣзъ селото, е доста малка и лѣтно врѣме прѣсъхва. По тая причина брашно си мелѭтъ въ банскитѣ и лѫджанскитѣ воденици.

Това село скупомъ е зело участие въ Баташкото клание. Дорковянинътъ Мохамедъ-ага е билъ единъ отъ главнитѣ виновници за печалната участь на съсѣдния Батакъ. Когато навлѣзоха руситѣ въ тракийското поле, жителитѣ избѣгали къмъ Разлога и слѣдъ нѣколко деня се възвърнѫли въ кѫщитѣ си. Само Мохамедъ-ага се побоялъ да се върне, и до днесь живѣе въ Драма, отъ гдѣто и владѣе имуществата си. Отъ освобждението до сега само нѣколко домакинства сѫ се прѣселили въ Мала-Азия. Тукъ нѣма ни едно грамотно лице на български языкъ.

Костандово, прѣименувано въ турскитѣ официални книжа на *Орта-кьой* (Срѣдньо-село) лежи на източния край на Чепинско-поле въ политѣ на бърдата Скалитѣ, Джбова-глава и Селце, между селата Дорково и Ракитово. Землището му граничи съ землищата на селата: Ракитово, Баня, Лѫжанье, Каменица, Корово́, Дорково и Батакъ. Ако земемъ Костандо̀во за точка, то Ракитово спада 1 ч. къмъ югъ, Баня 2 ч. къмъ юго-западъ, Лѫжане 2 ч. къмъ западъ, Каменица 2 ч. къмъ сѣверо-западъ, Корово $2^1/_2$ ч. къмъ сѣверо-западъ, Дорково $^1/_2$ ч. къмъ сѣверъ и Батакъ 3 ч. къмъ истокъ. Землището на това село се състои по́-вече отъ поле а по́-малко отъ гора. Жителитѣ му притежаватъ земи и въ Баташкото поле около Бу̀гата. Тукъ се занимаватъ най-вече съ земледѣлие, произвождатъ много тикви които разнасятъ и по другитѣ села, за продань и за размѣна съ други произвѣдения. Тази нерѣдка между помацитѣ търговия създала Костандовцѣмъ подсмивателния прѣкоръ *тиквaре*. Дърводѣлството и скотоводството тукъ е слабо, защото нѣма гора и пазбища, нъ все пакъ развъждатъ по малко овце, кози, говеда и коньe. Тукъ въ свободното си отъ полски работи врѣме женскитѣ изработватъ прости аби (марашъ) а мѫжкитѣ прѣкупуватъ дъски и дървета отъ с. с. Баня, Лѫжане и Ракитово и ги каратъ за проданъ въ Пещеря, Пазарджикъ и полскитѣ села.

Прѣди 1870 год. въ Костандово е имало 80 кѫщи, 1 джамия и 270 д. жители. Вѣ 1880 год. е имало 87 кѫщи, 87 домакинства 730 (222 м. 508 ж.) отъ които 50 (16 м. 34 ж.) циг. мох. другитѣ бълг. мох. Голѣмата разлика между цифритѣ на мѫжкитѣ и женскитѣ произлиза отъ невѣрно съобщение, както числото така и польтъ на жителитѣ, нѣщо твърдѣ допустимо при начинътъ на събирането статистическитѣ данни прѣзъ 1880 г., особенно между мюсюлмани и то двѣ години подиръ установя-

ването на християнско правителство. Споредъ статистиката за 1885 год. въ Костандово е имало 117 кѫщи, 8 други сгради, отдѣлни отъ кѫщята, 132 домакинства съ 729 (361 м. 368 ж.) жит., отъ който 71 (36 м. 35 ж.) циг. мох. Грамотни е имало 25 (21 м. 4 ж.) души. Прѣзъ 1887 год. имаше 135 кѫщи, 2 джамии, 1 минаре, 1 мехтепъ, 1 имамъ бератлия[1]), 2 ходжи, 1 мейзинъ, 3 кахвенета, 2 дюкяна, 4 воденици и 1 бичкия за дъски. Въ 1888 год. е имало 146 семейства, 781 (339 м. 342 ж.) 9 жит. отъ които само 20 (12 м. 8 ж.) циг. мох. и 3 (2 м. 1 ж.) тур. мох. Грамотни на български языкъ има само двѣ лица.

Прѣвъ Костандово протича рѣката Голѣма-Матница, която се набира изъ Баташко-Поле. По неѭ рѣка има единъ пѫть, по който може да се възлѣзе на Баташко-Поле. Отъ тукъ има пѫтища за Батакъ, Пещера, Пазарджикъ и Ракитово. Има и единъ пѫть за Баня, Лѫжане и Каменица. На истокъ отъ селото се издигатъ приполскитѣ барчинки *Острѐцъ, Мелъ* и *Сѐлце.*

Това село постоянно спори съ Ракитово зарадъ водата на рѣката. Костандовската и Ракитовската рѣки се набиратъ и двѣтѣ отъ Баташко-Поле и тамъ, дѣто се дѣлѭтъ, може водата да се навадва и въ едната и другата рѣка. Стари хора помнѭтъ, че додѣто човѣшка рѫка не е дѣлила водата и не ѭ е направлявала кѫдѣ да тече, по́-голѣмата часть отъ водата текла въ Костандовската р. Голѐма-Матница; но по единъ случай Ракитовци били принудени да отбиѭтъ водата да тече въ тѣхната рѣка. Това е станѫло прѣзъ врѣмето, когато царскитѣ прѣдприемачи-доставщици на аби за обличание на турската войска, сѫ се ползували съ правото да размѣтатъ изработванието на абитѣ върху планинскитѣ мѣста, дѣто въобще женитѣ се занимаватъ съ тая индустрия. Нѣкой си Исмаилъ Бюлюкъ-Баши отъ с. Карагаларъ (Пазарджишко), много свирѣпъ турчинъ, прѣдприелъ да достави извѣстно количество аби за войската. Той разметнѫлъ, да му работѭтъ, разбира се ангария, и Чепинскитѣ села, и защото Ракитово е по́-голѣмо отъ Костандово и освѣнъ това има и христяне, разметнѫлъ на жителитѣ му да изработѭтъ едно голѣмо количество аби. Селянитѣ казали на турчина, че приематъ да изработѭтъ абитѣ на драго сърдце, ала нѣматъ възможность да ги изваляѭтъ, понеже рѣката имъ нѣмала вода, колкото да може да върти тепавица, и турчинътъ имъ позволилъ тогава да отбиѭтъ водата отъ *Голѣма-Матница* и да ѭ вкаратъ да тече въ тѣхния долъ, до когато изработѭтъ низамскитѣ аби. Слѣдъ изработваньето на абитѣ, Ракитовци усвоили водата и съ скѫпа цѣна сѫ поддържали три сѫдебни процесса, повдигани отъ Костандовяне въ турско врѣме и единъ подиръ осво-

[1]) Прѣзъ рамазанъ и тукъ дохожда молла отъ Цариградъ да кланя помацитѣ и да имъ проповѣдва.

бождението. Въ послѣдния процесъ, едно сѫдебно рѣшение, издадено отъ Татаръ-Пазарджишкото окр. сѫдилище, отдало правото Ракитовцѣмъ.

Ракитово лежи въ источната часть на Чепинско-Поле, подъ политѣ на гориститѣ бърда *Домузъ-Аланъ*, *Петрово* и *Блатца*, които се спущатъ отъ планинитѣ *Бегликъ* и *Калѫчъ-Бурунъ*. Землището му граничи съ землищата на селата Батакъ, Костандово и Баня. Отстои 2 часа на западъ отъ Батакъ, 1 часъ на югъ отъ Костандово и 2 ч. на истокъ отъ Баня. Отъ турската граница, то е отдалечено 24 часа отъ къмъ краището Доспатъ и 8 часа отъ къмъ Разлога. Около западнитѣ и южнитѣ краища на селото се издигатъ бърдата и бърчинкитѣ: *Сивякъ*, *Курията*, *Кулата*, дѣто има остатъци отъ нѣкакви развалини, *Картачь*, *Папращица*, *Попина-Поляна*, *Петрово*, *Пашина-Могила*, *Држнтовица*, *Градо́тъ*, *Кулата*, *Ведричина-Могила*, *Блатца*, *Бачувица*, (която се спущатъ отъ пл. Семиза, която пакъ е единъ клонъ отъ високата пл. Сютькя), *Калето*, *Бусака*, който се расклонява къмъ истокъ и къмъ западъ. Отъ гората Картачъ се спуща въ селото единъ зѫбъ *Равно-Бо́рдо* и се губи въ равнината. Отъ тукъ се видѫтъ Костандово и Дорково. Прѣзъ това село протичатъ една рѣка и четири дола. Тѣ сѫ: а) *Ракитовската-рѣка*, която се набира низъ Бугата и въ която е вкарана по́-голѣмата часть отъ *Голѣма-Матница;* тя прѣрѣзва селото; б) *Попинъ-Долъ*, истича надъ селото отъ чешмата *Димитровъ-Кладенецъ* и прѣрѣзва источната часть на селото; в) *Долътъ;* г) *Пущувица* и д) *Герущи́ца* тече по западната страна на селото и въ равнината подъ него се втича въ рѣката.

Селскиятъ ливадякъ надъ селото се зове *Добреница;* по́-главни мѣстности въ полето сѫ *Савовица* — до Ливадяка, *Лѫжецъ* и *Смокинарницата* — на западъ, къмъ *Бусака*.

Отъ Ракитово излазятъ слѣдующитѣ пѫтища: 1) за Батакъ: тоя пѫть излиза отъ источната страна на селото, расклонява се на петь планински пѫтеки прѣзъ Картачъ и при Баташкото Блато се събиратъ на едно; 2) Пещерскиятъ пѫть минува прѣзъ Костандовскитѣ чаире въ Баташкото поле и прѣзъ пл. *Бориковица* слиза въ Пещера; 3) Пазарджишкиятъ пѫть исхожда отъ сѣверната страна на селото, минува прѣзъ ливадяка Добреница, полето Савовица, Костандово, Дорково, пл. Каркария, село Црънчъ[1]) и прѣзъ Пазарджишкото поле влиза въ Пазарджикъ; 4) пѫтятъ за Баня и Лѫжанье по политѣ на Бусака. Отъ Ракитово за краището Доспатъ се отива прѣзъ Баташкото поле.

Прѣди 1870 год. Ракитово е имало 80 кѫщи, 1 джамия и 260 д. жит. помаци и 40 кѫщи, 1 черква и 300 д. ж. християне.

---

[1]) Помацитѣ го зовѫтъ *Чаранчо́*.

И еднитѣ и другитѣ сѫ се занимавали съ абаджилъкъ, дърводѣлство, ленарство, земледѣлие и скотовъдство; въ 1880 година е имало 258 кѫщи, 275 семѣйства, 1623 (790 м. 833 ж.) жители, отъ които 434 (247 м. 187 ж.) бълг. христ. 946 (425 м. 521 ж.) бълг. мохам. и 243 циг. мох.; прѣзъ 1885 г. е имало 317 кѫщи, 23 сгради отдѣлно отъ кѫщята, 385 домакинства съ 1915 ж. (979 м. 936 ж.); отъ тѣхъ 528 (290 м. 238 ж.) бълг. хр., 1090 (520 м. 570 ж.) бълг. мох., 10 м. гър. хр. и 287 (159 м. 128 ж.) циг. мох. Грамотни е имало 41 (40 м. 1 ж.) души.

Прѣзъ 1887 год. Ракитово имаше 330 кѫщи, отъ които 70 християнски и 70 циг., 2 джамии, 4 кахвенета, 1 черква св. Недѣля, 2 мехтепа, 1 училище, 1 селски часовникъ, 1 имамъ, 2 мейзина, 3 ходжи, 1 свещеникъ, 1 учитель. Въ статистиката за 1888 год. намираме 343 семѣйства съ 1980 (1025 м. 955 ж.) жит., отъ които 592 (320 м. 272 ж.) хр. и 1358 (705 м. 683 ж.) мох.; отъ християнитѣ троица сѫ били бошнаци, отъ мохамеданцитѣ 2 (1 м. 1 ж.) отъ турска народность; сичкитѣ други сѫ българе; грамотни имало 170 (144 м. 26 ж.) души. На край селото има развалини отъ черква св. Никола, прѣобърнѫта на пералница за помакинитѣ. Повечето отъ кѫщята сѫ покрити съ плочи, малка часть съ дъски и само нѣколко кѫщи съ керемиди. Населението се занимава съ земледѣлие, скотовъдство, дърводѣлство; циганитѣ се занимаватъ съ ковачество и надничарство. Абаджилъкътъ и тукъ е западнѫлъ. Това село има много добри гори.

До 1887 год. отъ тукъ не е било прѣселявано ни едно семѣйство. Неотдавна се прѣселихѫ нѣколко семѣйства. Само единъ помакъ има грамотенъ на български езикъ.